

MİMARLIK VE ÇOCUK

Tuğba Kılınç

Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Tarihi, Teorisi ve Eleştirisi
Yüksek Lisans Programı

İstanbul Bilgi Üniversitesi

2017

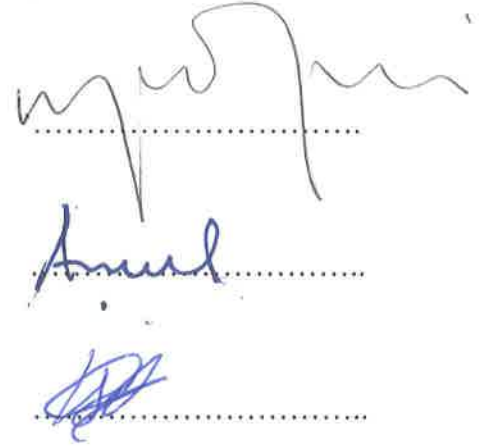
MİMARLIK VE ÇOCUK
ARCHITECTURE AND CHILD

TUĞBA KILINÇ
113823010

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Uğur Tanyeli

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Aslıhan Şenel

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Işıl Çokuğraş

Tezin Onaylandığı Tarih :

.....

Toplam Sayfa Sayısı :

.....

Anahtar Kelimeler

- 1) Mimarlık ve çocuk
- 2) Mekansal kavrayış
- 3) Çocukluğun icadı
- 4) Mekan kurucu oyuncak
- 5)

Keywords

- 1) Architecture and child
- 2) Spatial perception
- 3) Invention of childhood
- 4) Building toys
- 5)

ÖNSÖZ

Öncelikle bu tez çalışmasına “mimarlık ve çocuk” kavramı üzerine araştırma yapmama çizimleriyle vesile olan yeğenlerim Mehmet ve Emir’e teşekkür ederim. Tez sürecim boyunca anlayışını ve güler yüzünü hiç eksik etmeyen sevgili tez danışmanım Prof. Dr. Uğur Tanyeli’ye, her görüşmemizde ufuk açıcı yorumlarıyla “çocukların mekânsal kavrayışı”nı mekan kurucu oyuncak kapsamında görmemi sağladığı için sonsuz teşekkürler.

Bu çalışma süresince yanımda olan arkadaşlarım Ayşe Cansu Çoban, Taylan Kılıç’a ve Pınar Çakmak’a, tüm hayatım boyunca bana her anlamda destek olan sevgili babam Mehmet Kılınc’a, abilerim Ceyhun ve Hakan Kılınc’a ve özellikle de annem Hatice Kılınc’a çok teşekkür ederim.

ÖZET

MİMARLIK VE ÇOCUK

Tez çalışması çocuğun gündelik yaşamında önemli bir yer tutan oyuncaklar üzerinden mimarlık ve çocuk ilişkisini gözden geçirmek üzere yazılmıştır. Bu doğrultuda aydınlanma çağı ile birlikte var edilen “çocuk”un zihnindeki mekan kavramının inşasında oyuncakların etkili olduğu iddiasına örnek yapı oyuncakları üzerinden cevap vermeye çalışmıştır. Bu amaçla ilk başta çocuk ve çocukluk kavramlarının oluşum süreci ile bağlantılı olarak Aries’in çocukluğu kültürel bir icat olarak nitelendirdiği görüşü incelenmiş, eğitimciler tarafından da bu görüşün desteklendiği görülmüştür. Bu icat dahilinde Montessori, Fröbel ve Piaget’yi içine alan literatür araştırması ile çocuğun yetiştikten farklı bir mekan kavrayışının olduğu ortaya konmuştur. Daha sonra ise çocukların gündelik hayatlarının neredeyse tamamını geçirdiği “ev mekanı” içinde oynadığı oyuncakların çocukların zihninde mekan kavramının inşa edilmesinde büyük bir rol oynadığı belirlenmiştir ve tezde mekan kurucu oyuncak olarak nitelendirilen yapı oyuncaklarının bu inşayı nasıl gerçekleştirdikleri üzerinde durulmuştur. Mekan kurucu oyuncak görüşünü desteklemek adına bebek evleri, oyuncak tiyatro, oyuncak kentler ve mimari yapı oyuncaklarının farklı çeşitleri örnek olarak incelenmiştir. Yapı oyuncakları incelenirken üzerinde durulan esas nokta ise çocuğun bu inşa sırasında mekanın öznesi olarak mı yoksa nesnesi olarak mı bu sürece dahil olduğudur. Dolayısıyla tez kapsamında yapı oyuncaklarının mekan kurucu etkisinin olup olmadığı mimarlık ve çocuk bağlamında gözden geçirilip, bu doğrultuda çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: mimarlık ve çocuk, mekânsal kavrayış, çocukluğun icadı, mekan kurucu oyuncak, mekanın öznesi

ABSTRACT

ARCHITECTURE AND CHILD

The thesis was prepared to consider the relationship between the architecture and child through toys which have important place in the daily life of the child. Within this context, the claim that suggests the effect of the toys for the construction of the space in the mind of the “child” to be existed together with the era of enlightenment has been tried to be answered with sample construction toys. Thus, firstly the opinion of Aries defining the childhood as a cultural invention was considered in connection with the formation of the concepts of child and childhood and it was seen that the educators also support these opinions. Within the framework of this invention, it was figured out that the child has a different understanding of the space than adults as a result of the literature search including Montessori, Froebel and Piaget. Then, it was determined that toys which the children play inside the “house space” where they almost spend their daily lives completely play an great role for the construction of the space concept, and the thesis focused on the building toys which are defined as space constructive toys in the thesis were considered for the construction of this concept. In order to support the space constructive toy opinion, dollhouses, toy theatre, toy cities and various architectural constructive toys were examined. The basic point to be considered for the examination of the constructive toys is that if they are included in this construction as the subject of the space or the object of the space. Therefore, the space constructive effects of the constructive toys are considered within the context of the architecture and the child within the scope of the thesis and the conclusions were reached along with this direction.

Keywords: architecture and child, spatial perception, invention of childhood, building toys, subject of the space.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
1. GİRİŞ	1
2. ÇOCUĞUN VE ÇOCUKLUĞUN İCADI	3
3. ÇOCUĞUN MİMARİ/ MEKANSAL KAVRAYIŞI	9
4. MEKAN KURUCU OYUNCAĞIN TARİHÇESİ.....	24
4.1. Mekân Kurucu Oyuncak Konusundan Erken Dönem Belirsizlikleri.....	26
4.1.1. Bebek Evleri	26
4.1.2. Oyuncak Tiyatro	28
4.2. Mekân Kurucu Oyuncak	31
4.2.1. Oyuncak Kent	34
4.2.2. Hareketli Yapı Elemanları	37
4.2.3. Vida-Somun Sistemleri: Meccano	41
4.2.4. Eklemlenebilir Oyuncak: Kenetlenebilir Yapı Bileşenleri	44
4.2.5. Montessori Oyuncakları	51
4.2.6. Fröbel Oyuncakları	54
4.2.7. Bauhaus oyuncakları	60
5. SONUÇ	63
KAYNAKLAR	65

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1. Öksüz kızlar.....	15
Şekil 3.2. Montessori Okulu’nda Anne Frank’in de içinde bulunduğu bir sınıf fotoğrafı...15	
Şekil 3.3. “L’epreuve des trois montagnes”	22
Şekil 4.1. Papiertheaterszene ‘Bergwerk’	30
Şekil 4.2. Oyuncak Köy.....	35
Şekil 4.3. Fairy City yapı oyuncağının kutusu.....	36
Şekil 4.4. Fairy City yapı oyuncağının açılmış hali.....	36
Şekil 4.5. Richter’s Anchor Blocks yapı oyuncağının kutusu	39
Şekil 4.6. Richter’s Anchor Blocks yapı oyuncağının açılmış hali	40
Şekil 4.7. Lott’s Bricks yapı oyuncağının kutusu.....	40
Şekil 4.8. Lott’s Bricks yapı oyuncağının açılmış hali	41
Şekil 4.9. Meccano yapı oyuncağının kutusu	42
Şekil 4.10. Meccano yapı oyuncağının açılmış hali	42
Şekil 4.11. Bild-0-Brick oyuncağı kutusu ve açılmış hali,	44
Şekil 4.12. Lego modülüne benzer eklemenebilir yapı oyuncakları	45

Şekil 4.13. Arkitex yapı oyuncağının kutusu.....	46
Şekil 4.14. Arkitex yapı oyuncağının açılmış hali.....	47
Şekil 4.15. Minibrix yapı oyuncağının kutusu ve açılmış hali	49
Şekil 4.16. Bayko yapı oyuncağının kutusu	50
Şekil 4.17. Bayko yapı oyuncağının yapılmış hali	50
Şekil 4.18. Pembe Kule materyali	53
Şekil 4.19. Birinci Fröbel Spielgabe	55
Şekil 4.20. İkinci Fröbel Spielgabe.....	55
Şekil 4.21. Üçüncü Fröbel Spielgabe.....	56
Şekil 4.22. Dördüncü Fröbel Spielgabe	56
Şekil 4.23. Beşinci Fröbel Spielgabe	57
Şekil 4.24. Altıncı Fröbel Spielgabe	57
Şekil 4.25. İki boyutlu plakalar-1 Fröbel Spielgaben	58
Şekil 4.26. İki boyutlu plakalar-2 Fröbel Spielgaben	58
Şekil 4.27. On dokuzuncu Spielgabe. Bezelye işi.	59
Şekil 4.28. Küçük Gemi Yapımı Oyunu.....	61

1. GİRİŞ

Çocuğun gündelik davranışları içerisinde mekanın rolü meselesi mimarlıkla doğrudan ilgili bir konu olmasına rağmen, yeterince araştırılmamıştır. Oysa çocukluktan itibaren mekanla kurulan ilişki en belirgin insani işlevlerden biridir. İnsanın bireysel ve toplumsal gündelik yaşamı mekanla ve mekanda şekillenir. Dolayısıyla çocukluktaki mekânsal kavrayışımız gelecekteki mekânsal davranışlarımızın belirleyicisi olur. Bu durum göz önüne alındığında çocukken mekanı nasıl kavradığımız konusu özellikle önemli hale gelmektedir. Bu yüzden çocuğun okul öncesi süreçte gündelik eylemlerini gerçekleştirdiği “ev mekanı” bu kavrayışın oluşumunda kilit noktada yer almaktadır. Gündelik yaşamının önemli bir kesimini somut (fiziksel) anlamda “ev mekanı” içerisinde geçiren çocuğun ev içinde yaptığı eylemler mekanı kavramasında bire bir rol oynar. Gündelik davranışları içerisinde yer alan oyun oynama da bu eylemlerden biridir. Somut mekanın içinde bir soyut mekan yaratma aracı olarak oyun ve oyuncak çocuk için ayrılmaz bir bütündür. Doğal olarak da ayrılmaz bütündeki oyuncaklar da (çoğu ebeveynler tarafından seçilmiş olsalar da) çocuğun gündelik yaşamdaki davranışlarının oluşmasında büyük bir rol oynar. Bu yüzden de çocuğun oynadığı oyuncaklar çocuğun zihninde mekan tanımına dair tanımlar oluşturmaya başlar. Çocuğun neredeyse tüm gününü geçirdiği somut mekan kavrayışı dışında, soyut (hayali) bir mekanın zihinde oyuncaklar sayesinde kurulduğu varsayılabilir.

Tez bu amaçla çocuk ve gündelik mekan kullanımı ilişkisi içerisinde aşağıdaki sorulara yanıt bulmayı amaçlamıştır.

- Çocukluk kavramı kültürel bir icat mıdır?
- Çocukların kendilerine has bir mekan anlayışı var mıdır?
- Çocukların kendilerine has bir mekan anlayışı olduğu varsayılırsa oyuncaklar hangi özellikleriyle mekan kurucu olarak nitelendirilebilir?
- Oyuncaklarla mekanın hangi özellikleri kuruluyor?
- Çocukların farklı bir mekan kavrayışına sahip olmasının üzerine üretilen bu yapı oyuncakları bu kavrayışa uygun mu?

Tez çalışması, aydınlanma çağı sonrasında oluşturulan “çocuk”un zihnindeki mekan kavramının inşasında oyuncakların etkili olduğu iddiasına örnek yapı oyuncakları

üzerinden cevap bulunması için kurgulanmıştır. Bu amaçla tezin ikinci bölümünde “çocuk” ve “çocukluk” kavramının toplum bazında icat varsayımı tarihçiler ve eğitimecilerin fikirleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise, artık varlığı toplum tarafından da kabul edilen “çocuk ve çocukluk”un yetişkinlerden farklı bir mekan kavrayışına sahip olduğu düşünülen “çocuk”un mekansallığını da içine alacak şekilde Fröbel, Montessori ve Piaget’nin teorileri üzerinden çıkarımlar yapılmıştır. Araştırmanın odak noktasını oluşturan dördüncü bölüm ise bu teoriler aracılığıyla oyuncakların mekan kurma ihtimalini spesifik olarak yapı oyuncakları vaatleri üzerinden irdelenmek üzere kurgulanmıştır. Doğrudan geleceğin mimar ve mühendislerini yetiştirdiğini iddia eden yapı oyuncaklarının mekan kurup kurmadığının incelenmesi ise örnek seçiminde öncelik kazanmalarını sağlamıştır. Araştırmanın sonuç bölümünde ise mekan kurma aracı oyuncak ve çocuğun mekan kavrayışı ilişkisi yeniden gözden geçirilecektir.

2. ÇOCUĞUN VE ÇOCUKLUĞUN İCADI

Çocuk ve çocukluğun icadına geçmeden önce çocuk ve çocukluğun günümüzdeki tanımlarını bilmekte fayda vardır. Çocuk ve çocukluğa dair, literatürde birçok tanımlama yer almaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. Maddesi itibari ile çocuk; “Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.” biçiminde ifade edilmektedir (Yılmaz, 2010, s.6). Çocuk kavramını “eksik bir yetişkin” yahut “küçültülmüş bir yetişkin modeli” şeklinden ziyade, zihnen, bedenen, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak isteyen bir birey olarak görmekte olan çocuk eğitimcisi Yavuzer’e (1986) göre çocukluk, “Bireyin doğum döneminden başlayarak ergenlik evresine kadar süregelen gelişim dönemidir”.

Çocukluk bir diğer tanım ile “Bir yönden paylaşılan bir deneyim, çocukları günlük eylemlerinde ‘biz’ olarak birleştiren ve yetişkinler tarafından ‘onlar’ olarak belirleyen bir ayrı ve ayırıcı kuşaklararası mekân” biçiminde ifade edilmektedir (James, 2001, s.36).

Çocukluk dönemi, tarihsel perspektiften bakıldığında üç başlıkta ele alınmaktadır Geleneksel çocukluk dönemi; çocukluk tarihindeki en bilinmez zamanların yer aldığı bu evreye ilişkin yapılmış olan çocukluk tarihine yönelik araştırmalar ve neticelerinde elde edilmiş olan bilgiler bulunmaktadır. Sözel enformasyona ağırlık verilmiş olan bu çağlar içinde, çocuk ile yetişkinler birçok açıdan birbirine benzemektedir. Modern çocukluk döneminde yazılı iletişime bağlı enformasyon ile şekillenen çocukluğa uygun bir tanımlama şeklinde Şirin tarafından belirtilmektedir. Postmodern çocukluk döneminde ise farklılıkların ön planda olması ayırt edici en önemli özelliktir (Şirin, 2007, s.16).

Çocukluğun modern yaratımı (icadı), zorunlu olarak, Rönesans ve Aydınlanmayı, izleyen üç yüzyılın temel varsayımlarını ve inançlarını yansıtmıştır (Elkind, 2001, s. 15). Bu bağlamda yeni çocuk tasarımına ilişkin yapılanmaların ortaya çıkışının Batı merkezli olduğu söylenebilir. Çocukluğun modern icadında etkili olan entelektüel çocukluk yaklaşımlarından birincisi Locke’un ortaya atmış olduğu Protestan çocukluk anlayışıdır (Şirin, 2007, s.18).

Protestan çocukluk algısı ile Postman (1995: 80), “Okuryazarlık, eğitim, akıl, benlik denetimi ve ayıp gibi faktörlerle uygar bir yetişkin olabilen biçimlenmemiş bir kişi” şeklinde ifade etmektedir. Bu anlayışa göre çocuk, sayfalarına yazılmaya devam edildikçe olgunluğu artan bir kitap şeklinde ele alınmakta ve çocuk zihni boş bir sayfaya benzetilmektedir. Bunun yanında Rousseau tarafından öncülüğü yapılmış olan romantik çocuk algısına göre çocuk, “Biçimlenmemiş kişi değil, başlı başına bir sorun olan bozuk biçimli yetişkin” şeklinde ifade edilmektedir (Yılmaz, 2010, s. 9).

Günümüzde tarihçiler arasında ise “çocukluk” kavramının ortaya çıkışı ile ilgili olarak iki temel yaklaşım mevcuttur. Harry Hendrick (1992, s.1) “Children and Childhood” adlı makalesinde, Ortaçağ ve Erken modern tarihçilerinin bir kısmının 17.yy. öncesinde de çocukluk kavramının var olduğunu savunduğunu belirtirken, bir kısmının da 17.yy. öncesinde çocukluk kavramından bahsedilemeyeceğini öne sürdüğünü belirtir. Bu bakımdan ikinci yaklaşıma dahil olan tarihçi Philippe Ariés, *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* (1962) (Eski Rejim Sırasında Çocuk ve Aile Hayatı) adlı kitabında, ortaçağ toplumunda çocukluk düşüncesinin var olmadığını söyleyerek çocuk ve çocukluk tarihine bakışın temelden değişmesine neden olmuştur.

Çocukluğun kültürel bir icat olmasına dikkat çeken Ariés (1962, s. 411) Ortaçağ’da, toplumsal statüde alt sınıfta yer alan ailelerin çocuklarının, süttten kesildikten kısa bir süre sonra (yaklaşık yedi yaşından itibaren) yetişkinlerin dünyasına adım attıklarını, özellikle anneleri ve dadıları yanlarında olmadan kendi başlarının çaresine bakabildikleri düşünüldüğünde, uzunca bir süre yetişkinden ayırt edilmediklerini belirtir. Ayrıca, 16.yy.’da yetişkinler tarafından eğlence ve rahatlama kaynağı olarak görülen “çocuk”un, 18.yy.’ın ortalarında ailenin merkezine oturan modern bir kavram olarak karşımıza çıktığını da ekler (Ariés, 1962, s.412). Bu çıkarımları ortaya koyan Ariés, bahsi geçen yüzyıllarda var olan resim sanatını, edebi metinleri ve kılavuzları, dönemin kıyafetlerini, çocuğa yapılan göndermeleri ve çocuk isimlendirme alışkanlığını da içine alan tüm materyalleri, araştırması için incelemiş ve kullanmıştır (Hendrick, 1992, s.1). Özetle, Ortaçağ toplumunda günümüzdekinden farklı bir çocukluk anlayışı olduğundan bahseden Ariés, bugün bildiğimiz anlamda bir çocukluk fikrinin modern öncesi toplum için var olmadığını söyler.

Ariés, Fransız Devrimi öncesinin aile ve çocuk hayatını incelediği kitabı *Çocukluğun Yüzyılları*'nda Avrupa'da çocuğa bakışın gelişimini gözler önüne sermektedir. 17.yy.'da okulun olağandışı gelişimi, ebeveynlerin çocukların eğitimine duyduğu ilginin sonucu olarak karşımıza çıkar (Ariés, 1962, s.413). Çocuk da bu sayede evden başka bir mekanda daha fazla zaman geçirmeye başlar. Bu durumu "Çocuğu, yetişkin toplumundan aile ve okul birlikte uzaklaştırdı" şeklinde tanımlayan Ariés, örgün eğitimden yatılı okula geçişinin olumsuz etkisini şu şekilde devam ettirmektedir: "Okul, giderek ağırlaşan bir disiplin sistemiyle birlikte özgürlüğünü kaybetmiş bir çocukluğu 18. ve 19.yy.'dan bugüne kadar 'yatılı okul'un içine hapsetti" (1962, s.413). Bu duruma ek olarak, 17.yy.'da okullaşma henüz bir toplumsal sınıfın tekelinde olmasa da, bir cinsiyetin (erkeklerin) tekelinde olduğu ve kız çocuklarının okula gitmediği bilinmektedir (Ariés, 1962, s. 331).

Aydınlanma düşüncesi ile birlikte çocuklara yönelik bakış değişmiş, çocuklar toplumların ve gelecek kuşakların yaratıcısı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu değişen bakış açısı çocuğun en iyi şekilde yetiştirilmesi için eğitimi bir ön koşul haline getirmiştir. Öte yandan her anlamda otoritenin kuruluş ve devamlılığında çocuk "yarının yetişkini" olarak en önemli faktör haline gelmiştir. Okullarda verilen örgün eğitim ile "çocuk" evden farklı bir mekanda zaman geçirmeye başlamıştır. Bu yüzden okullar toplumların yapılanmasında (oluşturulmasında) kilit bir noktada yer almaktadır. Ariés'e (1962, s. 413) göre, 18.yy.'da örgün eğitimin ve yatılı okulların yaygınlaşması ile çocuklar aileden/evden yalıtılmış ve "çocukluk icat" edilmiştir. Örgün eğitim sisteminde çocuklar günün yarısından fazlasını okulda geçirirken, yatılı okullara devam eden çocuklar ise sadece tatillerinde evlerine gitmekte, onun haricinde tüm vaktini okulda doldurmaktadır. Okulun disiplin anlayışı ile aileden yalıtılan "çocuk"a modern toplumda farklı bir yer tanımlanmış ve bu anlayış zamanla da modern toplumun ve modern ailenin merkezine "çocuk"u yerleştirmiştir.

Aydınlanma çağı öncesinde mekanın kendisi çocuklar için birer sahneyken ve hatta kendileri de bu sahnedeki önemsiz birer dekor iken; aydınlanma çağı ile birlikte akıl önem kazanmış ve "çocuk" icat edilmiştir. "Çocuğun icadı" ile modern eğitim sisteminin oluşumunun (17.-18.yy.) birbirine paralel ilerlediği düşünülecek olursa; modern eğitim sisteminin kurucusu olarak nitelendirilen Rousseau çocukların doğuştan kendi kaderlerini belirleme yetisine sahip olduğunu, eğitilmenin ise bu özellikleri körelttiğini düşünmektedir. Bunu da toplamda altı kitaptan oluşan *Émile* de detaylı olarak belirtmiştir ve birinci kitabın giriş cümlesinde şu şekilde ifade etmiştir: "Her şey, Yaratıcı'nın elinden

çıktığında iyidir; insanoğlunun elinde bozulur” (Rousseau, 2013, s.5). Dolayısıyla Rousseau, Tanrı'nın elinden çıktıktan sonra da “insanoğlunu bozmayacak” bir eğitim sistemi önerecektir ve aynı paragrafın son cümlesinde bunu şöyle ifade eder: “İnsanın, eğitim yerinde eğitilen bir at gibi, kendisi için eğitilmesi gerekir; onu, bahçesindeki ağaç gibi, kendi tarzında yetiştirmelidir” (Rousseau, 2013, s.5). Özgün adı *Émile ou de L'éducation* (Émile ya da Eğitim Üzerine) olan bu kitap ilk olarak 1762 yılında yayınlanmıştır. Rousseau (2013, s.26) “Émile” adında hayali bir öğrenci edinmeye ve onun eğitimiyle uğraşmak için kendini uygun, yaş, sağlık, bilgi ve yetenek sahibi varsaydığını ve bu durumu “Émile” tam bir yetişkin adam olup bir rehber ihtiyacı duymayacak hale gelene kadar sürdüreceğini belirtir. Rousseau “Émile”nin eğitiminde bu 'koşulsuz itaatın' ilk ve tek şartı olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir. Buradan hayali öğrenci “Émile”nin eğitildiği süre boyunca otoritenin tamamen Rousseau'da olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

“Bu kitap, mutlu bir doğumu, sağlam yapılı, güçlü ve sağlıklı bir çocuğu baştan varsaymıştır”(Rousseau, 2013, s. 30). Rousseau bu söylemiyle bir nevi çocuk için her şeyi, -kimyadaki deneyler için geçerli kabul edilen- normal şartlar altında (N.Ş.A.) varsayar. Bu anlamda “Émile”e öğrettiklerinin ya da onun eğitimi için kullanılan yöntemlerin tüm çocuklar için uygun olduğunu düşünmektedir. Oysa sosyo-ekonomik durum, ailenin eğitim durumu, maddi olanaklar, çocuğun sağlıklı olup olmaması ve yaşadığı çevre ya da kültür ortamı açısından Rousseau'nun “normal şartlar altında”sı düşseldir; ancak “Émile”, çocuk yetiştirme kılavuzu gibi bir metin olarak sadece teorik nitelikte kalıp pratikte uygulanabilirliği tartışma konusu olsa da, “çocuğun icadı”na erken bir örnek oluşturmaktadır. 18.yy.'a kadar ergenlik ile çocukluğun ayırt edilmediğini göz önünde bulunduracak olursak (Ariès, 19 s.25), Rousseau'nun çocuklukta gelişim evrelerinden bahseden ilk gözlemci olduğu aşıkardır.

Çocukluğun icadına katkıda bulunan erken örneklerden bir diğeri ise Pestalozzi'dir. Pestalozzi, Rousseau'nun *Émile* kitabındaki öğütlerini kendi çocukları üzerinde uygulamayı deneyecek kadar önemser. Rousseau, hayali öğrencisi olan “Émile” için geliştirdiği yöntemlerin tüm çocuklar için geçerli olabileceğini öne sürse de Pestalozzi, Rousseau'nun “Émile” için önerdiği yöntemlerin her çocuk için uygulanamayacağını da,

yine kendi çocukları üzerinden deneyimleyerek öğrenmiştir. Dolayısıyla kendi eğitim metodunu oluşturmak için çalışmıştır. (Bowers and Gehring, 2004, s.314).

Pestalozzi hukuk alanında eğitim almasına rağmen çiftçi olmayı seçmiştir. “Neuhof” adında kurduğu bir çiftlik evinde 1774 yılında yoksul çocuklara eğitim vermeye başlamıştır (Bowers and Gehring, 2004, s.308). “Neuhof” hem çiftlik hem de okul şeklinde hizmet veren ilk uygulamalı okuldur. Çocukların üretici olarak eğitilmesini de amaçlayan okulda hem iş öğretilmiş hem de eğitim verilmiştir. Pestalozzi ilerleyen zamanlarda İsviçre’nin Almanca ve Fransızca konuşulan bölgelerinde uygulamalı okul olarak birçok eğitim kurumu kurmasına rağmen hayata tutunmak için kendini yazmaya vermiştir. Bu anlamda en önemli eseri, hizmetçisi Barbara’dan ilham alarak yazdığı *Lienhard und Getrud (Leonard ve Getrude)*’dır. Bu kitapta eğitim ile ilgili düşüncelerini ilk defa kaleme almış ve *Wie Getrud ihre Kinder lehrt? (Getrud çocuklarına nasıl öğretir?)* adlı kitabında da bu düşüncelerine yenilerini ekleyerek, öğretme yöntemleriyle ilgili bilgiler vermiştir. Bu metotlar ele alınacak olursa; Pestalozzi’nin en çok önem verdiği noktanın “Lernen mit Kopf, Herz und Hand” olarak bilinen ünlü söyleminde yattığı görülebilir. Pestalozzi bu ifadesi ile öğrenmenin temelde üç şekilde gerçekleştiğini vurgular: “Akıl, el ve kalp ile”... Bu üç şekli birbirinden bağımsız düşünemediği gibi zihin ile yapılan düşünme işlemi, elin gücü ile kavranan öğrenme ve kalp sayesinde hissederek öğrenme Pestalozzi için eğitimin/öğrenmenin temelini oluşturur. Montessori (2016, s.43) *Çocuğun Keşfi* kitabında Pestalozzi’nin düşüncelerine olan saygısını şu şekilde belirtir: “*Pestalozzi’nin eğitime temel katkısı bir öğretmenin yalnızca entelektüel değil, aynı zamanda kalbe dokunan özel bir eğitim alması gerektiği ilkesiydi. Pestalozzi’ye göre eğitim aslında ‘ruhların temasıdır’ ve bir öğretmenin, öğretmenlik yaptığı çocuklara ‘saygı ve sempati’ duyması gerekir*”.

Pestalozzi eğitim metodunun bileşenlerinden dikkat çekenleri şunlardır:

- Öğretmenler öğrencilere saygı duymalı,
- Gözlem ve duyusal algı üzerinde durulmalı,
- Sevgi, öğrenci ve öğretmen arasındaki ilişkinin disiplini için düzenleyici olmalı,
- Öğretmen, basit elementlerle ve çocuğun psikolojik gelişimine bağlı olan bir düzende işe başlamalı. (Bowers ve Gehring, 2004, s.315).

Pestalozzi'nin eğitim sistemini uygulamaya başlaması ile birlikte zamanla öğrendiği şudur ki: *“Her çocuk kendi deneyimlerinden yola çıkarak bir öğrenme yöntemi geliştirir ve öğretmenleri sayesinde de tartışma ve yeniden yapılandırma yoluyla da öğrenmeye teşvik edilir”* (Adelmean, 2000, s.105).

Çocuklar ile bire bir çalışma imkanı yakalayan Pestalozzi, yazdığı kitaplar ile teorik anlamda, kurduğu uygulamalı okullar ile de bir eğitim reformcusu olarak pratik anlamda tarihe geçmiştir. Hatta Pestalozzi'nin eğitim ile ilgili düşüncelerinden etkilenenler arasında anaokulunun kurucusu olarak bilinen ve Pestalozzi'nin kurduğu okulların birkaçına gözlem amaçlı giden Fröbel ve kendi eğitim sistemini geliştiren Montessori de yer almaktadır. Pestalozzi'nin çocuk araştırmaları kapsamında çocuğun mekânsal kavrayışına değinmediği aşıkardır; ancak 18.yy. itibari ile çocuğun yeni icat edildiğini düşünecek olursak, her çocuğun kendine özgü bir öğrenme şeklinin olduğunu söylemesi oldukça büyük önem arz eder.

Bütün bu bağlamlar üzerine de düşünüldüğünde çocuk ve çocukluk kavramları artık disiplinler arası bir tartışma konusu olarak karşımıza çıksa da temelde ekonomik, sosyal, coğrafi, politik ve çevresel değişkenlerin etkisiyle şekillenmektedir. Dolayısıyla tüm bu bilgiler ışığında aydınlanma düşüncesinin gelişim süreci ile birlikte çocuk ve çocukluk kavramında yeni bir yaklaşım, kültürel bir icat geliştirdiği söylenebilir.

3. ÇOCUĞUN MİMARİ/ MEKANSAL KAVRAYIŞI

Modern toplumun merkezine oturan “çocuk”un ve “çocukluğun icadı” tarihçiler için bile derin bir tartışma konusu iken, çocuğun mimari/mekansal kavrayışının ele alınması oldukça yakın bir tarihin (20.yy.’ın) konusudur. Çünkü mekan kavramının çocukta nasıl oluştuğunu ve onların da kendine özgü bir mekan anlayışının olduğu çıkarımından önce çocuk kimliği tanımlanmaya çalışılmış ve artık bu kavram yetişkinden tamamen bağımsız bir pozisyonda araştırmalarda yerini alınca bir üst aşama olarak mekan kavramının çocukta nasıl oluştuğu üzerine ve çocuğun mekansallığının da bu kavrayışın bir türü olduğunun farkına varılmıştır.

“Mimarlık” ise modern toplumun merkezine oturan bir diğer kavram olarak, zaman ve mekan arasındaki gerilimi dindirmek için çabalarken, Piaget’ nin de belirttiği gibi, çocuklar için bu mekan ve zaman kavramı birbirinden (belirli bir yaşa kadar) hiç ayrılmaz. Çocuğa verilen eğitimle birlikte zaman ve mekan kavramı da birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Tam zamanlı ve yatılı okulla birlikte bu ayrım giderek artarken, çocuk zaman ve mekanı çakıştıran evden uzaklaşmıştır. Okul o mekanda bulunma halini bir dizi protokolle tanımlı hale getirir. Dolayısıyla “okul mekanı” zamanının neredeyse mekanikleştirilmiş özgül bir ritmine göre kullanılır. Okulda hangi zaman aralığında ne yapılacağı belirlidir. Örneğin çocuklar sadece “teneffüs” zaman dilimi içerisinde ara verip dinlenirken, aynı şekilde dersin kaçta başlayacağı ve biteceği (okula giriş-çıkış saati) de tanımlıdır. Oysa, “ev mekanı” içindeki yaşama hali sebebiyle –özellikle- çocuk için belirli bir ölçülebilir zamansal ritme tabi değildir. “Ev mekanı”nda gündelik yaşamdan ayrılmış bir mekan kullanma protokolünden bahsedilemez. Çocuk “ev mekanı”nda gündelik yaşamın sarsak ritmine tabi olup, bu durumun farkında bile değildir. Örneğin, çocuk sokakta oyun oynarken eve girmesi gerektiğini havanın kararmasından ya da akşam ezanından anlar. Bu durum çocuğun deneyimleyerek öğrendiği tamamen farklı bir zaman kavrayışına sahip olduğunu gösterir. Okul ise empoze edilen bir ritm zaman ve mekan kavramını çocukta ayırıştırır.

Bu bağlamda çocuklukta mekan kavrayışı araştırmaları dünya tarihi açısından çok yeni olsa da çocuğun eğitimi ve çocukluk ile ilgili araştırmaların tarihi daha geriye

dayanmaktadır. İnsanın fizyolojik gelişimi açısından çocukluk evresini geçirmeden yetişkin haline gelmesi mümkün değildir, ancak çağlar boyunca çocuk, sadece fizyolojik olarak var olmuş, psikolojik, hukuki, sosyolojik bir varlık olarak özgül bir tanımlanmamıştır. Bu anlamda tarihte aydınlanma süreci ile birlikte gelişen düşünmeye teşvikin ve bilimsel gelişmelerin etkisiyle çocuk biliminin araştırma konularına dahil olmuştur. Bu konulardan birisi de çocuk, mekan ve mimari ilişkisidir. Çocukta yetişkinden farklı bir mekan anlayışına sahip olduğu varsayımı üzerinden, ilk olarak çocuğun yetişkinden bağımsız bir birey olduğunu düşünen ve buna uygun bir eğitim sistemi geliştiren Fröbel'e ve onun anaokulu hareketi, sonrasında çocuk ölçeği ile okullarında çocuğun mekan kullanmasına öncelik vererek farklı bir yaklaşım sergileyen Montessori ve çocukların bilişsel gelişiminde mekan kavramının zihinlerinde nasıl oluştuğunu sorgulayan Piaget yer alacaktır. Bu kişiler aracılığıyla da çocukların kendilerine ait bir mekan kavrayışı ve mekansallıklarının olduğu iddiası değerlendirilecektir.

Alman eğitimci, anaokulları sisteminin kurucusu olan Fröbel, çocukluğunda edindiği doğa kavrayışıyla, Jena Üniversitesi'ndeki çalışmalarını harmanlayarak araştırmasının kuramsal temellerini derinleştirmiş ve Rousseau ve Pestalozzi'nin eğitim görüşlerini benimsemiş ve her şeyin doğaya bırakılması gerektiğini savunmuştur. Heiland'e (1993, s. 477) göre Fröbel için doğa, insan ruhunun "zıt olduğu kimlik"tir; ancak ruh yalnızca doğada veya dışsallaştırılmış olarak anlaşılabilir. 1826 yılında yazdığı *Die Menschenerziehung (İnsanın Eğitimi)* adlı kitabı ile doğa ve tanrı inancı ile bağlantılı olarak pedagojik yaklaşımını anlatmıştır. Fröbel'in düşünce sistemi, felsefeden eğitim sistemine, eğitim psikolojisinden eğitim teknolojisine kadar uzanmaktadır. Fröbel'in eğitim sisteminde yer alan "toplumsallaşma" hedefi, onu etkilediği Pestalozzi ve Rousseau'dan ayırmaktadır (Oktay, 1993).

Fröbel'in eğitim sisteminde aile katılımı çok önemlidir. Ona göre aile çocuğun küçük evrenidir, çocuk bu evren içinde duyuşsal gelişimini meydana getirir. Özellikle anne bu evren içinde çok ayrı bir konumda yer alır. Çocuk ile anne arasındaki bağ, şarkılarca güçlendirilen, annenin şarkı söyleme esnasında kullanmakta olduğu sözler ve mimiklerin çocuk üzerindeki etkisi, bu etkiler neticesinde, müzikteki ahenk ve hayattaki uyum arasında bir bağ kurulduğunu savunmaktadır. Ritim, söz ve dudak hareketleri müzik içerisinde oluşan duygu geçişleri ve hisler, çocukların, annelerini izlerken edindiği algı ve

hislerdir. Buna bağlı olarak, okul öncesi dönemlere yönelik farklı şarkılar yazmıştır (Edwards, 2002).

Fröbel'in eğitim sistemi, eski eğitim sistemini yapmacık ve adaletsiz görerek reddeden ve özgür, sorumluluk sahibi kişiler yetiştirmeyi amaçlayan bir eğitim sistemidir. Çocuklardaki doğal yeteneklerin ortaya çıkması için öğretmenler tarafından baskıdan arındırılmış, özgürlükçü bir zeminin olması gerektiğini savunmaktadır. Fröbel'in eğitim anlayışındaki okullar ne yazık ki dönem şartları itibari ile başarılı olamamıştır. Ancak, Fröbel eğitim anlayışını bırakmamış ve şehirdeki yoksul ailelerin kız çocukları için bir okul kurmuştur. Kurduğu bu okulun üç yıl sonrasında ise "Burası çocukların doğadaki bir bitki gibi özgürce büyüebilecekleri bir bahçe olmalı" diye düşünen Fröbel, bu düşüncesinden yola çıkarak "Kindergarten" yani "çocuk bahçesi" anlamına gelen kendi kurumunu tasarlamıştır (Edwards, 2002).

Fröbel'in pedagojisi, daha sonraki hayatının ve eserinin her aşamasında Pestalozzi'nin ilk eğitiminin yörüngesinde kalmış ve onu bağımsız biçimde yorumlamış ve geliştirmiştir (Heiland, 1993, s. 475). Tüm dünyaya yayılmış olan ve izleri her yerde görülen "Kindergarten Bewegung"u (Anaokulu Hareketi) ortaya çıkarmasında ve geliştirmesinde de Pestalozzi'nin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Heiland'ın belirttiğine göre (1993, s. 473), *Die Menschenerziehung*'de (*İnsanın Eğitimi*) belirttiği pedagojik yaklaşımları Fröbel "anaokulu"nun temelini oluşturur. Fröbel'in dünya çapında tanınır hale gelmesinin ve uluslararası üne kavuşmasında ise "Kindergarten Bewegung" oldukça önemli bir yer tutar. Harris'e (1887, s.vi) göre Froebel'in amacı, öğrenciyi kendi kendini etkinleştirme yoluyla eğitmektir. Fröbel, eğitim kavramını doğrudan okullara da uygular ve fikirlerini kendi özel okulu olan Rudolstadt yakınlarındaki Keilhau'daki Genel Alman Eğitim Kurumu'nda Weimar çevresinde gerçeğe dönüştürmüştür. 1829'da ilk anaokulunu da Keilhau'da açan Fröbel'in anaokulu pedagojisi günümüzde dahi özellikle İngiltere ve Japonya'da yoğun tartışmalara konu olmaktadır.

Kendi yaşamında sürekli farklılıklar için çalışan ve ilkleri yaşayan bir kadın olarak Montessori'nin çocuklar üzerindeki bu istekli uğraşı, başarılı ve farklı bir sistemi ortaya koymuştur. Montessori (2016, s. 18) 1907'de açtığı "Çocuklar Evi"nde öğretmenin rolünü, "zihinsel yaşamı uyanmakta olan bir insanın gözlemcisi" olarak belirtir. "*Eğitimdeki asıl*

amaç öğretmenin pasif, çocuğun aktif olduğu bir sistemdir” (Montessori, 1995, s. 118-119). Öğretmenin gözlemci olduğu bu sistemde sadece çocuk isteğinde öğretmen yardım eder. Bu eğitim yöntemiyle çocuklar kendi sorumluluklarını kendileri almış olur.

Çocuğun 0-6 yaş aralığını “emici zihin” olarak adlandıran Montessori dünyadaki konumu ve çevresi fark etmeksizin tüm çocukların bu yeti ile birlikte doğduğunu kabul etmekte ve çocukların dil öğrenim sürecini bu kavramına örnek olarak vermektedir: “*Çevresindekiler bilmediği bir dili konuşurken, iki yıl sessiz sedasız oturup sonra birden bu dili kusursuz grameri, telaffuzu ve bütün ayrıntılarıyla konuşmaya başlayıvermek hangi yetişkinin harcıdır?*” diye sorarak tanımlar (Montessori, 1995, s.8). Montessori’nin çocuğu bu şekilde tarif etmesindeki temel faktör, çocuğun yetiştikten tamamen farklı bir öğrenme ve kavrama biçimi olduğudur. Bu durum çocuğun mekansallığı için de geçerlidir. Çocuğun mekansallığının kendisi de yeni farkına vardığı için bazı söylemlerinde çelişkili ifadeler görmek mümkündür. Mesela bir yandan çocuk evrenseldir, tarih öncesi çocuğu, “Ortaçağ çocuğu” diye bir kavramdan bahsedemeyeceğimizi söylerken -yani tarihselliği es geçerken- bir yandan da çocuğun emici zihni sayesinde ülkesinin kültürünü emip, sindirip zamanın ve mekanın bütün özelliklerine sahip bir kişilik oluşturduğunu söylemektedir. Bu açıdan bakılacak olursa Montessori’nin bir kafa karışıklığı yaşadığı söylenebilir.

Kısa zamanda dünyanın her yerine yayılan Montessori okullarının başarısındaki önemli etkenlerden birisi mekanların çocuklar için özel olarak (çocuk ölçeğine uygun) tasarlanmış olmasıdır. Bu okullarda çocuğun sınıf mekanında sadece duran bir nesne değil, mekanın aktif kullanıcısı özne olarak yer aldığı görülür. Okullardaki tüm mobilyalar (masa, sandalye dolap, lavabo, askılık vs.) hepsi çocukların boyutlarına uygun olarak Montessori tarafından tasarlanıp yaptırılmıştır. Bunu kendisi de şu şekilde belirtmektedir:

Çeşitli şekilde masalar yaptım. Bu masalar sağlam olmakla birlikte son derece hafifti ve böylece iki yaşındaki çocuklar tarafından kolaylıkla taşınabiliyordu. Bazıları ahşap, bazıları hasır oturaklı olarak tasarlanmış iskemleler de hafifti ama çekiciydi. Bunlar yetişkin iskemlelerinin minyatür kopyaları da değildi, çocuk bedenine orantılı olarak yapılmıştır (Montessori, 2016, s.61).

Montessori, çocuk ölçeğinin, kullanıcısı çocuk olan okullar için gerekli olduğunu belirtir ve eskiden yetişkine uygun ölçekteki masa, sandalye, dolapların çocuklar için de

kullanıldığını ekler. *“Eskiden çocuklar uzun, kasvetli sıralarda otururdu; sonra bilim geldi ve bu sıraları düzeltti”* der (Montessori, 2016, s. 21). Bilimin bu duruma da çözüm bulmak için uğraştığını, kısmen başarılı olduğunu, antropolojisini bunun için geliştirildiğini söyler ve bu sayede çocukların hareketsiz bir şekilde sıralarda dimdik omurgalarla oturtulduğunu söyler. Bunun yanlış olduğunu ama bir gelişme aşaması olduğunu da kabul eder (Montessori, 2016, s. 22).

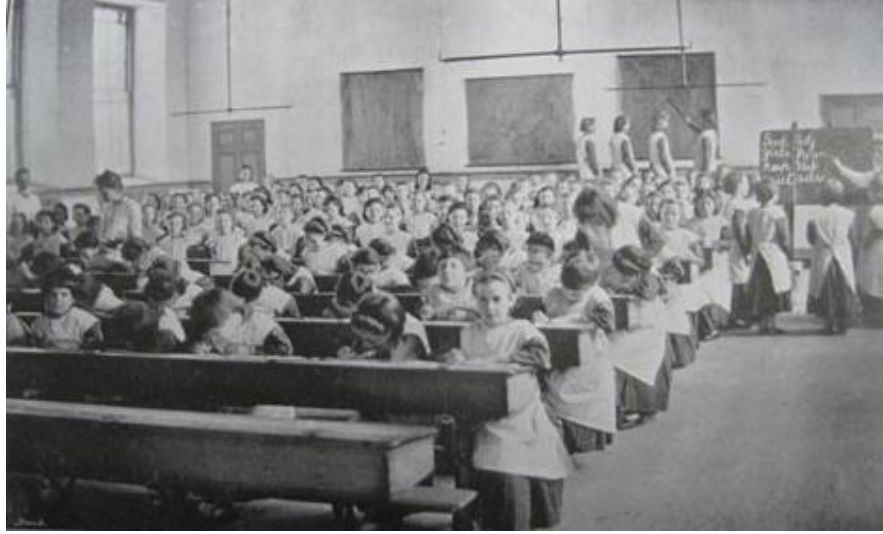
Çocuğun mekan kavrayışının yetişkinlerinkinden farklı olduğunu kabul edilmesi sonucu. mimarlığın dünyasına yetişkininkinden farklı olarak bir de “çocuk ölçeği”ni dahil etmiştir. “Mekansal çocuk” (çocuğun mekanı) olarak nitelendirilebilecek bir kavram olarak Montessori ile birlikte okullara giren bu ölçek, çocuk bedenine uygun mekan ve ürün üretmenin çocuğun öğrenme sürecinde etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Çocuğun bir “mekan kullanıcısı özne” olduğunun düşünülmesi sayesinde, çocuklar okul mekanı içinde bir yetişkine ihtiyaç duymadan kendi sorumluluklarını taşıyarak eylemde bulunacaklardır. Tabi ki yine yetişkinler tarafından belirlenen güvenli bir özgürlük ağının içerisinde olmaları öngörülmüştür. Oyuncaklarını, öğreneceklerini kendileri seçer, gider alır ve işi bittikten sonra toplayıp yerine koyarlar (Montessori, 2016, s.347) . Yemeği ya da atıştırmalıklarını kendileri alıp, bitirince temizleme işini de kendileri halledip, diğer aktivitelere geçebilirler. Buna karşılık Montessori’nin çocukların mekanı nasıl algıladığına dair bir çıkarımı yoktur, ancak “Çocuklar Evi”ndeki her şey çocuk ölçeğindedir. Bu şekilde çocuklara mekan içinde hareket özgürlüğü kazandırılmış olmaktadır.

Montessori, (1995, s.117) *“Çocuk ruh bilimi ve eğitimi, çocukların değil, yetişkinlerin görüş açısından ele alınmıştır”* der. Montessorinin bahsettiği bu bakış açısını Montessori yönteminden önceki birçok okulda görmek mümkündür. Bunlara 18.yy.’da kurulmuş olan Charity Schools -İngiliz Progressive schools- iyi bir örnektir. (Şekil 3.1). Fotoğrafta da görüldüğü üzere çocukların ebatlarına uygun olmayan, upuzun, ağır ve hareket etmeyen sıralarda farklı yaşlarda çocuklar eğitim görmektedir. Öğretmenler grup grup öğrencileri yanlarına çağırıp onlara kara tahtalar da derslerini anlatmaktadırlar. Çocukları mekanın içine yerleştirilmiş birer nesne olarak görme hali, aslında çocukların boş bir beyinle okula geldikleri ve öğretmenlerin bu beyinleri sanki içi boş doldurulacak birer av hayvanı gibi görmeleri sorunun temelini ortaya koymaktadır. Montessori sistematik bir biçimde –biblo

gibi- oturma şeklinin olması ve öğretmenin eğitimde aktif olduğu bu sistemin temelden değişmesi gerektiğini söyler (1995, s.118). Çocukların eğitim şeklinin değişmesi ile birlikte yani öğretmenin “gözlemci”, çocuğun “eylemde bulunan” halini göz önüne alarak okullarında buna uygun eğitimi benimsemiştir. Montessori, çocukların öğrenme süreçlerini de gözlemlemiştir ve bu gözlemler sonucunda öğrenme sürecinin de aktif bir süreç olduğunu fark etmiştir. Bu noktada Montessori’nin çocuğa olan bakış açısı da değişmiştir denilebilir. Montessori, kurguladığı eğitim sistemini geliştirirken öğrenmenin aktifliği sayesinde zamanla çocukların mekansallığının farkına varmıştır. Farkına vardığı, çocukların mekanın nesnesi değil de öznesi olduğudur ve çocuğun mekanın öznesi olma hali, çocuğun eski sistemlerden farklı olarak nasıl özgürleşebileceğini ortaya koyar. Montessori, *Çocuğun Keşfi* kitabında çocukların kendi boyutlarına uygun bir biçimde tasarlanmış okulda nasıl davrandıklarını şu örnekle anlatmaktadır: *“Bu dört yaşındaki çocukları, masaları çatal bıçak ve tabaklarla donatan küçük garsonları, masa hazırlarken görenler, herhalde daha da büyük bir endişeye kapılıyordur. Çocuklar üzerlerinde beş dolu bardak olan tepsiler taşıyor, içi sıcak çorbayla dolu kaselerle masaların arasında dolaşıyorlar. Hiç kimsede ne bir kesik oluyor ne bir bardak kırılıyor ne de bir damla çorba dökülüyor...”* (Montessori, 2016, s.347).

Montessori bu düşünceleri ortaya koyduğunda, çok fazla kişi tarafından desteklenmediğini de bilmesine rağmen, çalışmalarına hiç ara vermeden devam etmiştir. *“Öğretim sistemimizin başka bir özelliği de, çocuğun kişiliğine duyulan saygının şimdiye dek görülmedik bir dereceye vardırılmasıdır”* der (Montessori, 1995, s.119). Kendisinin de belirttiği gibi, Montessori yönteminde çocuk mekânsal olarak her zaman aktif durumdadır (Şekil 3.2). Çocukların aktif olabilmesindeki en büyük etken masa ve sandalyelerin kendi ölçeklerinde ve hafif olmalarıdır. Bu da çocuklara okul içerisinde hareket imkanı-kolaylığı sağladığı gibi istedikleri yerde ve şekilde de çalışma imkanı sunar.

Şekil 3.1. Öksüz kızlar, Bristol Kimsesizler Okulu'nda (Bristol Charity School), 1905.

Kaynak: Fitzmuseum internet arşivi.1905 tarihli Bristol Kimsesizler Okulu fotoğrafı. Erişim tarihi: 20.08.2016. Erişim adresi: <http://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/gallery/samplers/charity/>,

Şekil 3.2. Montessori Okulu'nda Anne Frank'in de içinde bulunduğu bir sınıf fotoğrafı, 1934, fotoğrafı çeken Juffrouw Baldal.

Kaynak: Anne Frank Müzesi internet arşivinden alınmıştır. Erişim tarihi: 20.08.2016. Erişim adresi: <http://www.annefrank.org/es/Subsites/Linea-del-tiempo/-Periodo-de-entreguerras-1918-1939/Emigrando-a-los-Paises-Bajos/1934/Ana-Frank-en-el-medio-al-fondo-vestida-con-un-vestido-blanco-en-el-6-curso-de-la-Escuela-Montessori-en-Amsterdam1/#!/es/Subsites/Linea-del-tiempo/-Periodo-de-entreguerras-1918-1939/Emigrando-a-los-Paises-Bajos/1934/Ana-Frank-en-el-medio-al-fondo-vestida-con-un-vestido-blanco-en-el-6-curso-de-la-Escuela-Montessori-en-Amsterdam1/>

Genel anlamda Montessori'nin çocuk eğitimi üzerine yaptığı çalışmalar, hem teorik alanda hem de pratik alanda dünya genelinde etkili olmuştur. Eğitimin ilk amacını çocuğu keşfetmek ve özgürleştirmek olarak tanımlayan Montessori (1995, s.118), bunu büyük oranda gerçekleştirmiştir. Öğretmenlerin gözlemci olarak çocuğu kendi alanında izlemediği, sadece çocuk istediğinde çocuklara yardımcı olunan bir sistemde çocuk kendi olma sürecini mekan içinde deneyimler. Mekanın çocuk ölçeğine göre hazırlanıp çocuğun içine yerleştirilmesi ise, geç de olsa günümüz anaokullarında kullanılmaktadır.

İsviçreli bilişsel kuramcı Jean Piaget, 1921 yılında ise Cenevre'deki J.J. Rousseau Enstitüsü'nün başına geçmiş ve çocuk psikolojisi üzerine çalışmaya başlamıştır. O dönemden itibaren tüm hayatını çocukların bilişsel gelişimini anlamak amacıyla araştırmalara ve deneylere adanmış Piaget, çoğu araştırmasını meslektaşısı Barbel Inhelder ile birlikte sürdürmüştür. İkisinin birlikte çalıştığı *La psychologie de l'enfant (Çocuk Psikolojisi)* ve *La representation de l'espace chez l'enfant (Çocukların Mekan Temsili)* kitapları en dikkat çeken araştırmalarındandır. Çocukların dünyayı nasıl algıladıklarını ve ona dair ne düşündüklerini anlayabilmek adına deneyler yapan Piaget, çocukların zihinsel gelişimine dair birçok kuram ortaya koymuştur. Bu kuramlar ışığında bilişsel psikoloji üzerine yapılan araştırmaların sayısı da artmıştır.

Bilişsel gelişim; somut veya soyut şeyler hakkında bilme, anlama, kavrama, düşünme ve akıl yürütme gibi yolları kullanarak ortaya çıkar. Akarsu'nun (1984/9, s.31) belirttiği gibi Piaget'ye göre insanoğlunun zihinsel gelişimi (phyloogenesis), bir çocuğun dünya ile ilişkiye girdiği andan itibaren geçireceği zihinsel gelişime (ontogenesis) paraleldir. Bu bağlamda Piaget doğumdan itibaren belirli yaş aralıklarını içeren toplam dört dönemden bahseder:

- 1-Duyu-Devinimsel (Duyusal Motor) Dönem (0-2 yaş),
- 2-İşlem Öncesi Dönem (2-7 yaş)
- 3-Somut İşlemler Dönemi (7-11 yaş)
- 4-Soyut İşlemler Dönemi (12 yaş ve üstü)

Piaget, yaptığı araştırmalarda, yayınladığı makale ve kitaplarda birincil koşul olarak çocuklar üzerinde yapılan gözlemlerde; her zaman dönemsel geçiş aralıklarının çocuğun

zihinsel gelişimine bağlı olarak az da olsa değişebileceğinden bahseder. Çalışmalar sınırlı sayıda çocuk üzerinde yapıldığı için tam anlamıyla bir genellemeden bahsetmek yanlış olsa da Piaget'nin “çocuklarda bilişsel gelişim evrelerinin doğumdan itibaren belirli bir sıra içinde gelişir” çıkarımından, dünyadaki tüm çocuklar için geçerli olduğu sonuncuna ulaşılabilir. Ayrıca Laura Berk'in (2013, s.274) *Çocuk Gelişimi* kitabında değindiği gibi Piaget, genetik ve çevresel etmenlerin çocukların evreler arası geçiş hızını etkilediğinden de bahsetmiştir. Ancak evrelerin doğuştan itibaren var olduğunu, her zaman değişmez bir sıra içinde ilerleyip, evrelerin hiçbirinin atlanamayacağını da belirtir.

Bu dört evreye bağlı olarak çocuktaki mekan kavrayışı, tıpkı bilişsel gelişim gibi değişiklik göstermektedir. Piaget ve Inhelder birlikte yazdıkları *La representation de l'espace chez l'enfant (Çocukta Mekan Kavrayışı)* kitabında çocukta mekan kavramının yaşlarla birlikte nasıl geliştiğini deneyler yoluyla araştırırlar. Çocukların mekan kavrayışları, hangi yaşta olduklarına ve zihinsel gelişimlerine bağlı olarak değişmektedir. Bu değişimin farkında olan Piaget ve Inhelder; yaşla ve bilişsel gelişim ile birlikte ortaya çıkan toplamda üç mekan kavrayışından bahseder.

Bunlardan ilki; duyu-devinimsel dönemde (0-2 yaş) oluşmaya başlayan “Topolojik Mekan Kavrayışı”dır. Çocuk bu dönemde kendisi hariç kimseyi referans noktası olarak almadığı için her şeyin kendi etrafında döndüğünü düşünür. Bu duruma benmerkezcilik ya da egosantrik durum denmektedir. Egosantrik durum hakimiyeti içerisinde olan çocuk her şeyi kendi benliği ve vücudu yoluyla bağlantılı olarak algılar. Bebekler bu dönemde dokunsal algı (haptic perception) adı verilen, objeleri el-ağız temasıyla algılama sayesinde bir eşyanın boyutları, hacmi ve kapladığı yer gibi kavramları anlamlandırır (Piaget ve Inhelder, 1997, s. 17). Akarsu (1984, s.32) topolojik mekan kavramının tamamen belli bir biçimin içerisinde var olan komşuluk, kopukluk, çevrelemek gibi niteliksel ilişkilere dayandığını belirtir. İşlem öncesi dönem (2-7 yaş) içerisinde de topolojik mekan kavrayışı gelişimini devam ettirmektedir.

Çocuğun ilk iki yılında görülen duyu-devinimsel mekan anlayışı, o dönemin en önemli zihinsel kazanımlarından biridir. Mekan algısına ek olarak, pratikte yaşanmış, düzenlenmiş, eylem ya da davranış düzeyinde dengelenmiş bu mekan kavramı, zihinsel olarak canlandırma evresine henüz ulaşmış değildir. Yeniden canlandırılan (representational) mekan kavramı,

yaklaşık olarak on iki yaşlarında, yani işlemsel düşünmenin yer aldığı somut işlemler dönemine girer. Yeniden-canlandırma, mekânsal eylemin hatırlanması değil, simgesel ve içselleştirilmiş bir eylemdir. Başka bir deyişle zihinsel canlandırma, oluşturma ve yeniden-üretmedir. Görüldüğü gibi duyuşal devinimsel mekandan işlemsel mekana geçiş uzun, yavaş ilerleyen ve eylemden işleme doğru soyutlaşan bir süreçtir (Akarsu, 1984, s.32).

Çocuğun mekanla ilişkilerini başlatan topolojik algılar; yakınlık (proximity), kopukluk (seperation), düzen (order), çevreleme (surrounding) ve süreklilik algılarıdır (Piaget ve Inhelder, 1997, s. 7). Bu tür algılar ve temsillerin (yeniden-canlandırma) birbirine bağlanmasıyla çocuğun yedi yaşına gelene kadar, sezgisel mekan boyutlarını belirlediği ortaya çıkar. Bu sezgisel mekan kavramının oluşumunda doğumdan itibaren gelişen refleksler (emme refleksi, el-bacak oynatma vs.) ve dokunsal algının (haptic perception) etkisi çok önemlidir. Çünkü çocuğun yaş alması ile birlikte hem fiziksel gelişimi hem de zihinsel ve bilişsel gelişimi devam etmektedir. Özetle topolojik mekan kavrayışı, doğumdan itibaren gelişmesini devam ettiren ve tüm ömrü boyunca bireyle birlikte varlığını devam ettiren bir kavrayış türüdür.

Piaget'in mekan kavramlarından ikincisi "Projektif Mekan Kavrayışı", somut işlemler döneminde (7-11 yaş) kazanılmaya başlandığını belirttiği korunum yasası ile birlikte topolojik mekanın üzerine yerleşmeye başlar. Bu mekan kavrayışında belirli bir açıdan perspektife ihtiyaç vardır; çocuk artık duyu-devinimsel ve işlem öncesi döneme ait olan, topolojik mekan kavrayışında etkisini fazlaca hissettiren egosantrik (benmerkezci) durumu kısmen aşmıştır.

Piaget'nin korunum yasasını anlamak sıvıların korunumu deneyini yapmıştır. Bu deney için çocuklara önce birbirinin aynı, içleri su dolu iki bardak verilir ve içlerindeki suyun eşit olup olmadığı sorulur. Evet cevabının ardından bir bardak ve içindeki su sabit tutularak diğer bardaktaki su daha geniş ve yüksekliği az olan bir kaba dökülüp, tekrar suların eşit olup olmadığı sorulur (Piaget ve Inhelder, 1997, s. 155). Eğer miktarın değiştiğın söylenirse; o çocukların işlem öncesi evresinde olduğu ortaya çıkar. Kabın değişmesine rağmen içindeki su miktarlarının aynı olduğunu söyleyen çocukların ise işlemsel düşünebildiğini tespit edilir. Özetle korunum işlemsel düşünebilmenin göstergesidir ve korunumu kavrama yeteneğinden yoksun çocuklarda ortaya çıkan tek merkezlilik, tek bir bakış açısından olayları değerlendirdiğini de göstermektedir. Piaget'nin korunum

yasasında esas üstünde durduğu nokta; nesnelere dış görünüşleri değişse bile belirli özelliklerinin aynı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bilişsel gelişim için oldukça önemli bir aşamadır (Piaget ve Inhelder, 1997, s. 156).

Projektif mekan kavrayışının temelini düz çizgi oluşturur ve artık belirli bir perspektifin çocuğun zihninde oluşması beklenir. Bu mekan kavrayışının bir nesneye ait farklı perspektiflerin bir araya getirilip bütünleştirilmesiyle sınırlı olduğu söylenebilir. Ancak benmerkezci durumu kısmen aşmış olan çocuk birden fazla perspektiften ne mekanın kendisini ne de nesnelere değerlendirebilir. Bu açıdan bakıldığında topolojik mekanda da var olan (Akarsu, 1984, s.32) mekan kavrayışının gelişim aşamaları benzerdir. Başlangıçta; tamamen duyu-devinimsel olan algı ve faaliyetler, temsiller (yeniden-canlandırmalar) ile birlikte perspektifin ve uzaklığın çarpıtmalarına rağmen, şekil ve boyut değişmezliğini kazanırlar. Son aşama olarak da perspektiflerin koordinasyonunda ve bakış noktasının tersine çevrilebilirliği ile bu mekan kavrayışı yetkinliğe ulaşmaktadır. Yani somut işlemler döneminde olan çocukta zaten gelişmiş olan topolojik mekan kavrayışı üzerine perspektif işlemlerin (sadece kendi perspektifi) yüklenmesi, iki mekan kavrayışı arasındaki temel farklardandır. Ek olarak, sadece topoloji mekan kavrayışına sahip olan çocuklarda korunum yeteneğinden yoksunluk gözle görülür şekilde ortadır. (Akarsu, 1984, s.32)

Piaget'nin teorisine göre çocuklarda en son olarak gelişen mekan kavrayışı “Metrik (Euclides) Mekan Kavrayışı”dır. Metrik mekan kavrayışının temeli uzaklık kavramına dayanır ve şekillerin eşdeğerliliğinin, matematiksel eşitliğe bağlı olmasıdır. Artık bu aşamada ölçülebilirlik net bir şekilde devrededir. (Piaget ve Inhelder, 1997, s. 301).

Topolojik mekan kavrayışında tamamen egemen olan, projektif mekan kavrayışında ise kısmen aşılmış olan egosantrik durum metrik mekan kavrayışında tamamen ortadan kalkar. Benmerkezçiliğin ortadan kalkması ile birlikte artık çocuk kendinden başka noktaları da – özne ya da nesne fark etmeksizin- referans noktası olarak alabilmeye başlar. Bu anlamda canlı ya da cansız varlıkların bir bakış açısının olduğunu düşünmeleriyle perspektif kavramının yetişkinlerde var olan yapısına geçiş tam anlamıyla netleşir. Metrik mekan kavrayışına sahip olan çocuklar için, bir nevi somut işlem evresine kadar takmış oldukları at gözlüklerini geride bırakmış denilebilir (Piaget ve Inhelder, 1997, s. 375). Çocuklar artık, mekan içinde yer alan objelerin büyüklüklerini ve kendisi ile objeler arasındaki

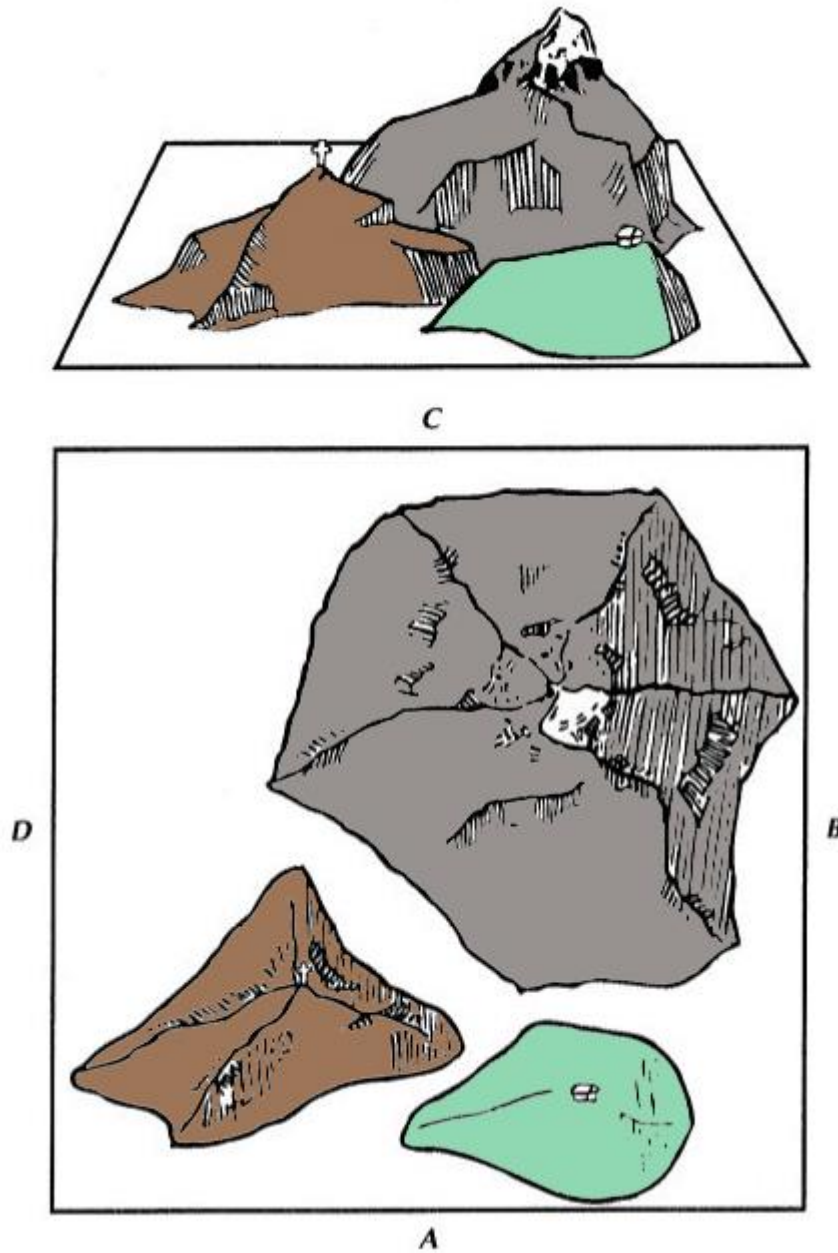
uzaklık değişse de bu büyüklüğün değişmeyeceğini kavrarlar; ancak bulduklarını yerin referans durumuna göre objelerin temsillerinin farklı olabileceğini de anlarlar. Fusun Akarsu'nun da (1984, s.33) bahsettiği gibi euclides mekanında, yüzey alanlarının ve uzaklığın korunumlarının gerekli olduğu ve genel bir referans çerçevesinde ya da sabit bir kartezyen (X-Y) referans sistemine göre, nesnelerin yerlerinin aralarındaki koordinatlarının belirlenmesi gereklidir. Korunum yasası burada da kendini göstermektedir ve Piaget bu yüzden projektif ve metrik mekanın paralel bir gelişim gösterdiğini söyler. Çünkü iki mekan kavrayışının da oluşabilmesi için çocuğun işlemsel döneme girmiş olması gerekmektedir.

Piaget'nin önemle üzerinde durduğu nokta, çocukta mekan kavramının, tarihsel matematiğin ortaya çıkışında görülen aşamalara ters yönde geliştiğidir. “*Matematikçiler tarafından en son keşfedilen topolojik ilişkiler, Piaget'ye göre mekan kavramının temelini oluşturur*” (Akarsu, 1984, s.32). Piaget ve Inhelder'ın çocuklarla yaptığı deneylerde, topolojik mekanın zihinsel olarak yeniden canlandırılmasının daha önce ortaya çıktığını, projektif ve euclidesçi yapıların ise topolojik yapıların üzerine eklene eklene oluştuğu sonucu çıkmıştır.

Zihinsel ve mekansal algının gelişim süreci ele alınacak olursa benmerkezcilik önemli bir noktada yer alır. Benmerkezciliğin yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladığı an ile birlikte çocukta zihinsel ve mekânsal algı gelişimi ilerlemeye başlar. Piaget'ye göre işlem öncesi düşünmenin en önemli eksikliği olan benmerkezcilik, başkalarının simgesel görüşlerini kişinin kendisinininkilerden ayırt edememe halidir (Berk, 2013, s.293). Bu da kişinin etrafındaki herkesin kendi gibi düşündüğünü varsaymasıdır.

Piaget ve Inhelder'ın çocuklukta mekan kavramının gelişimini özetleyebilecek şekilde en akılda kalan ve literatüre yer etmiş olan *La representaion de l'escape chez l'enfant* (Çocukta Mekan Temsili) adlı kitabında bahsettiği “L'epreuve des trois montagnes” (Üç Dağ Problemi) benmerkezciliği anlamak için oldukça yararlı bir deneydir (Şekil 3.3). Piaget ve Inhelder (1997, s.209) perspektifin çocuklarda psikolojik gelişimin geç bir evresinde ortaya çıktığını belirtirler ve görsel gerçekliğin 8-9 yaşına kadar tam yerine oturmadığından bahsederler. Bu sebeple perspektif kavramının oturması ve benmerkezciliğin buna olan etkisini gözlemlemek için “Üç Dağ Problemi” deneyini

yapmışlardır. Toplamda yüz çocukla -4-6 yaş aralığında yirmi bir, 6-8 yaş aralığında otuz, 8-9 yaş aralığında otuz üç ve 9-12 yaş aralığında on altı- çalışmışlardır. Bu yüz çocuğun buldukları dönemler yaş aralıkları itibariyle İşlem öncesi Evresi, Somut ve Soyut işlemler döneminde olan çocukları kapsamaktadır. Doğal olarak da topolojik, projektif ve metrik mekan kavrayışlarının hepsinden bahsetmek bu deney için geçerlidir. Üç Dağ deneyinde bir masanın üzerine, yükseklikleri 12 ile 30 cm arasında değişen 3 adet dağın 1 m² yüzey alanına sahip mukavvadan yapılmış bir maket yerleştirilmiştir. Her dağ, zirvesi ve renkleriyle ayırt edilebilir. Çocuğun durduğu A noktasındaki açı itibariyle yeşil olan birincisinin küçük bir evi, kahverengi olan ikincisinin Kızılhaçı, gri olan üçüncüsünün de karla kaplı bir zirvesi vardır. Ayrıca bu bakış noktasındayken çocuklara 10 tane 20x28 cm'lik resim verilir ve hepsi farklı perspektiflerden bakışa sahip dağlarla ve üzerindekiyle aynı renktedir (Piaget ve Inhelder 1997, s.211). Daha sonra 2-3 cm yüksekliğinde yüzü olmayan ahşap oyuncak bebek, maketin tam da çocuğun karşısına denk gelen C noktasına konur ve daha sonra yeri değiştirilir. Her seferinde çocuğa tekrar sorulur ve oyuncak bebeğin perspektifinden bakabilmeyi hayal edip edemeyeceğini anlamak için on adet farklı resim tekrar gösterilir ve çocuktan oyuncak bebeğin bakış açısını seçmesi istenir. İşlem öncesi dönemindeki çocuklar dağları bir oyuncak bebeğin bakış açısından hayal edip, o bakış açısını gösteren bir resmi kafalarında yeniden oluşturamadıkları için seçemezler ve sadece kendi bakış açılarını yansıtan bir resim seçerler. Piaget ve Inhelder'ın (1997, s. 212) da belirttiği gibi oyuncak bebeğin hareket etmesini ve farklı pozisyonda var olan farklı perspektif çeşitlerini zihinlerinde yerine oturtamazlar. Daha büyük yaştaki çocuklarda perspektif ile bağlantılı koordine etmede sorun yaşanmazken, daha küçük çocuklar oyuncak bebeğin yerine gitseler de koordine etmede zorluk çekerler (Piaget ve Inhelder, 1997, s. 212). Bu durum tamamen çocukların egosantrik durum hakimiyeti altında olmasından kaynaklanır. Ancak benmerkezcilik somut ve soyut işlemler evresinde ortadan kalktığı için bu evredeki çocuklar kendileri dışında farklı bir perspektiften de dünyayı görebilmenin mümkün olduğunu anlamaya başlarlar. Piaget'nin benmerkezciliğin üstünde bu denli durmasının nedeni ise bilişsel limitlerin sınırını görmek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 3.3. “L'epreuve des trois montagnes” (Üç Dağ Problemi) (renklendiren: Tuğba Kılınç)

Kaynak: Piaget, J. and B. Inhelder, *The Child's Conception of Space* (F.J. Langdon and J.L. Lunzer çev.), Routledge, London, 1997, (s.211).

Mekani zamandan bağımsız algılamak mümkün olmadığı için Piaget, çocukların zamanı, döngüsellığı ve hareketi anlaması üzerine çalışmaya başlar (1971, s.vii) ve Piaget'nin *Le développement de la notion de temps chez l'enfant* (Çocuğun Zaman Kavrayışının Gelişimi) kitabı ortaya çıkar. Bu kitapta genel olarak çocukların zamanı nasıl kavradıkları

üzerine bir araştırma yapılmıştır ve farklı gelişim evreleri içinde bulunan çocuklarla yapılan araştırmada çocukların yaşı algılaması üzerinde durulmuştur. Örneğin, annesi ile anneannesini aynı yaşta sanan bir çocuk olduğu gibi, abisinin/ablasının kendisinden daha sonra doğduğunu; ancak kendisinin yaşça daha küçük olduğunu düşünen çocuklar da mevcuttur. Buna benzer ilginç sonuçların ortaya çıktığı araştırmada çocuklar zamanı farklı bir kavrama süreci yaşamaktadırlar. Bu durum, tıpkı mekan kavrayışında olduğu gibi Piaget'nin ortaya koyduğu bilişsel gelişim evreleri ile birlikte yavaş yavaş gelişmeye başlar. Nasıl fiziksel olarak nerede olduğundan bağımsız olarak zaman ve mekan kavrayışından bahsedilemezse aynı şekilde mekan-zaman algılayışı da zihinsel gelişme olmadan var olamaz. Piaget tüm bunların bağlantısını ortaya koysa da ortaya koyduğu bilişsel gelişimde bahsedilen çocuğu evrensel olarak niteler. Yani hiçbir şekilde Montessori'de de karşımıza çıktığı üzere tarihselliğe bağlı bir çocuktan bahsetmediği gibi yaşadığı kültür ve toplum etkilerini de göz önünde bulundurmamaktadır. Bunun yanı sıra yaptığı deneylerde sadece Fransa'da bulunan sınırlı sayıda çocuk üzerinde çalıştığı için de bilişsel gelişimin dünyadaki tüm çocuklar için genellemesinin yapılması mümkün gözükmemektedir. Ancak bu olumsuzlukların yanında Piaget ile ilgili atlanmaması gereken bir durum da söz konusudur; Piaget tarihteki yapılan diğer araştırmalardan farklı olarak mekanın öznesi olan çocuk için hazırlanan mekan ile değil de çocuğun zihinsel anlamda mekan kavrayışı üzerinde durmuştur. Ayrıca yaptığı çalışmalar sonucu çocukların dünyayı algılama biçimlerinin yetişkinlerden tamamen farklı olduğunu da ortaya koymuştur. Çünkü yetişkin diye atfedilen bireylerde bilişsel gelişim tamamlanmış ve her şey yerli yerine oturmuş durumdayken, çocuklarda bu süreç bedensel gelişmelerine paralel olarak ilerlemesini sürdürmektedir. Bu bağlamda Piaget çocukların kendine has öğrenme süreçleri olduğunu fark edip bunların neler olduğunu ortaya koymuştur.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda ifade etmek gerekirse 18. yy'da icat edilen çocukluğun kendine ait bir mekan kavrayışına ve kendine has bir mekânsal anlayışa sahip olduğunu söylemek, Fröbel'in eğitim sistemi içerisinde, Montessori'nin çocuğu aktif kullanıcı yaptığı okullarında, Piaget'nin bilişsel gelişimini gözlemlediği çocuk için mümkün gözükmemektedir.

4. MEKAN KURUCU OYUNCAĞIN TARİHÇESİ

Tüm oyuncak türleri çocuğun eline geçtiği andan itibaren bir mekan üretmeye aracı olabilirler, bir mekan kurma aracına dönüşebilirler. Örneğin, bir oyuncak bebeğin, çocuk tarafından oyun aracı olarak kullanılışı, onu düşsel bir ev mekanı içinde konumlanan bir aktöre dönüştürür. Ya da 19. ve erken 20. yüzyıl erkek çocuklarının sevdiği kurşun asker figürinleri oyun sırasında savaş mekanını tanımlayan elemanlar haline gelirler. Böyle bakıldığında mekan kurucu olamayan pek az oyuncak bulunduğu söylenebilir. Topaç gibi neredeyse mekandan özerk gibi gözükten oyuncaklar bile, oynanma ortamları nedeniyle mekansal niteliktedirler. Hatta, çocuğun oyuncakla kurduğu tüm ilişkilerin mekansal nitelikte olduğu ve onun zihninde mekan kavramını inşa edilmesini sağladığı iddia edilebilir. Bu iddia çocukların yetişkinlerden farklı bir mekan kavrayışının sahip olduğu fark edildikten sonraki süreçte daha da önem kazanmıştır.

“Oyunlar, geçmiş dinlerin, dillerin, inançların ve ritüellerin incelenmesinde önemli bir kaynak oluşturmaktadır” (And, 1974, s. 5). Bilim insanları oyunlar yoluyla göçlerden kültür yayılımlarına kadar uygarlıkların niteliklerini saptamışlardır. Oyunun temel çizgileri, kültürler oluşmadan önce hayvanlarda görülmekte olduğunu belirten Huizinga, oyunun canlıların temel ihtiyacı olduğunu ve tarih öncesi zamanlardan günümüze bu ihtiyacın canlıların yaşadıkları çevreyi algılamalarını sağladıklarını belirtmektedir. Çocukların oyundan oyuncığa geçişleri yaratıcılıklarının değişimi ile ilgili olan bir geçiş objesiyle ilgilidir. Geçiş objeleri çocukların oynadıkları küçük oyuncaklardan, eşyalarına, battaniden televizyon kumandasına kadar olabilmektedir. Bu geçiş evresinde çocuklar için herhangi bir oyuncak yerini oyun objesine bırakabilir. Çocuklar oyuncaklarındaki bu nesneleştirmeyi oyuncak ile oynadığı anlarda yaşadığı anlar ile bağdaştırmaktadır. Örneğin çocuğun sürekli olarak oynadığı bir oyuncak, ebeveynleri tarafından ona koruyucu bir oyuncakmış gibi öğretildiği zaman çocuk zaman içinde o oyuncığa koruyucu bir nesne olarak görerek kendi kendine kurduğu oyun mekânı içerisinde o oyuncığa da koruyucu bir görev vermektedir. Geçiş objeleri çocukların kişiliklerinde yatan yaratıcılıkların gelişmesi için gerçekleşen oyunların zamanla oyuncığa dönüşmesini oluşturur. (Winnicott, 1998).

Oyuncaklar toplumun yaşam tarzlarını ve kültürel değerlerini yansıtmakta olan araçlardır (Swiniarski, 1991, s. 162). Brougère’e (1995, s. 416) göre oyuncak içinde barındırdığı

komplike yapısı ile kültüre bağlı oyun evrimi noktasında değerli bir bilgi kaynağıdır. Oyuncaklar, çocukların zihinsel, fiziksel, psikososyal ve motor gelişimlerine katkılarda bulunmakta olan, hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını geliştirebilen, düşünme ve keşfedebilme gibi yetenekler kazandıran çeşitli malzemelerdir (Yavuzer, 2000, s.71). Mekan kurucu oyuncaklar ise çocukların çevrelerini sararak dünyayı fark edebilmesine ve yorumlayabilmesine yardım eden, çocukların doğal yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunan, bu sayede de önemli bir eğitimsel işlevi gerçekleştiren oyun malzemeleridir. Çocuklarda seçebilme ve değerlendirebilme duygularının gelişimlerine yardımcı olan mekan kurucu oyuncaklar, içerdikleri bu işlevler ile çocukların birey olarak karar verebilme ve belli konularda beceri edinebilmelerine imkân verebilmektedir (Aynal, 2011, s. 370; Yavuzer, 2011, s.185).

Mekân kurucu oyuncaklar ve diğer oyun araçları birbirine yakın ancak farklı kavramlardır. Oyun araçları sadece oyunun içinde var olabilen ve oyun bitiminde anlamını yitiren nesnelere iken, oyuncaklar çocukların oyun içinde birey olabildikleri, bir hayat kurabildikleri ve hatta korunabildikleri özel yerlerdir (Onur, 2005, s. 187). Mekân kurucu oyuncak çocukların gelişim ve eğitimlerine direkt olarak katkı sağlarken, diğer oyuncaklar ise çocukları oyuna teşvik edici ve oyunu devam ettirici nesnelere olarak görülebilir. Ayrıca çocuklar kendilerinin için nelerin doğru olduğunu ve nelerden hoşlanacaklarını ve ne olmak istediklerini keşfedebilmek için mekân kurucu oyuncaklara ihtiyaç duyarlar.

Arkeolojik bulgular neticesinde Mezopotamya, Antik Mısır, Yunan ve Roma uygarlıklarına ait pişmiş toprak, seramik, papirüs, deri gibi malzemelerden yapılmış oyuncaklar ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan bazıları mekân kurucu oyuncakların ilk örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de mekân kurucu oyuncaklara ilişkin kesin kayıtlar en fazla 19. yüzyılın başlarına kadar ötelenmektedir. M. Ö. 3. Binyılın başlarında bile taş, toprak ve ağaç dalı gibi malzemelerden minyatür evler inşa edildiği görülür. Bunların mekân kurucu oyuncaklar oldukları düşünülmektedir. Onur'a göre, prehistorik çağlarda bile ebeveynlerin çocuklarına oyuncaklar yaptıkları düşünülür. Bu türden oyuncak evler, at arabaları, minyatür mobilyalar vardır ve tüm bu örnekler oyuncakların çocukları gelecekte alacakları rollere nasıl hazırlamakta olduğunu birer kanıttır (Onur, 1992, s.29). Ancak, eskiye doğru gidildikçe, bugünkü kavrayışımız çerçevesinde oyuncak olarak niteleyebileceğimiz nesnelere pekala da yetişkinlerin kullandığı kült nesnelere olarak işlev gördüklerini düşünmek de mümkündür. Örneğin, eski

Mısır yapı maketlerinin çoğu oyuncak değil, yetişkinlerin mezar sunularıdır. Bu nedenle oyuncak tarihi ilk bakışta gözüktüğünden çok daha karmaşık bir konudur.

Oyuncak tarihi belirli bir döneme sınırlandırılmayacak kadar uzun bir zaman aralığını kapsasa da mekan kurucu oyuncak bağlamında daha belirli bir zaman aralığından bahsetmek mümkündür. Ancak mekan kurucu oyuncak kavramına geçmeden önce bu konuda arada kalmışlık hali olarak irdelenebilecek belirsizliklerden söz etmek gerekir.

4.1. Mekân Kurucu Oyuncak Konusundan Erken Dönem Belirsizlikleri

Her türlü oyuncağın mekan kurma potansiyelinden bahsetmiştik, ancak ortaya çıktığı dönemdeki kullanılma şekillerinden ötürü tam anlamıyla oyuncak kategorisine sokamadığımız örnekler mevcuttur. Yetişkinin gündelik yaşam rutini içerisindeki mekan kullanımının birer minyatür kopyası olarak nitelendirilebilecek bebek evleri ve oyuncak tiyatrolar anlık birer sahne olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan ilk başta mekan kurucu oyuncak olarak üretilmeyen fakat zamanla ölçek/boyut itibarıyla oyuncak kategorisine dahil olan bebek evleri ilk incelenecek olan erken dönem belirsizliğidir. İkinci olarak da tiyatro sahnesindeki oyunun minyatür bir kopyası olan oyuncak tiyatrodan bahsetmek anlamlı olacaktır.

4.1.1. Bebek Evleri

16.yy'da ilk örnekleri üretilmeye başlanan Bebek Evleri, sahibinin evinin tam bir minyatür kopyası olup, gerçek bir evin küçük, "bebek" versiyonunun sahibinin servetini sergilemek için tasarlandığı söylenebilir. Bebek evleri sahiplerinin statülerini çevrelerine iletmek için kullandıkları bir mesaj olarak belirtilmektedir (Broomhall, 2007, s. 56). Bryan (2003, s.2) bebek evlerinin sanal gerçekler olarak işlev gördüklerini, bu bebek evlerindeki yaşamların hayal edilebileceği insan ortamlarının temsili olduklarını belirtir. Ayrıca sahip olunan mülkün, belki de tam performans ile kullanılmayan varlığını ifade etmektedir.

Nispeten yüksek inşaat maliyetleri nedeniyle, sadece toplumun varılları tarafından yaptırıldıkları bilinmektedir. Eskiden Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya ve İngiltere'deki kraliyet mahkemelerinde, saraylarda ve zengin aristokrasinin malikanelerinde bulunurlardı. Günümüzde ise eski bebek evleri müzelerde ve özel koleksiyonlarda yer

almaktadır. “Onlar, çağın üç boyutlu belgesini temsil eder - hem maddi hem de manevi olarak” (Güntürkün, 2009, s.70).

Nuremberg'de yer alan ilk bebek evi imalathanesinde, üretilen minyatür evler, mükemmel gerçek hayatın küçük ayrıntılarını tam olarak inşa edebilmek için çalışılmıştır. Varsıl aileler tarafından yaptırılması oldukça yüksek bir maliyete sahip oldukları ile ilgili bilgi vermektedir. Paris, bebek evi üretimi açısından Nürnberg'e göre ikinci sırada yer alırken, kraliyet sarayı ve zengin aristokrasi üyeleri tarafından sevilen İngiliz bebek evlerinin birçoğu şimdi çeşitli müzelerde yer almaktadır. Hollandalı bebek evleri (“poppenhuizen” olarak anılmaktadır), eşyalar açısından diğer ülkelerdeki bebek evlerini kıyasla daha nitelikli idi (Broomhall, 2007, s.55). Zengin bir şekilde süslenmiş, fildişi, gümüş ve porselen gibi değerli malzemelerle donatılmışlardı. Damadın gelinine verdiği düğün hediyeleri genellikle vardı ve gelinin aile mülkünü yansıtarak, gelinin evliliğini yatıştırması gerekiyordu. Ayrıca Onur (2005, s. 161) bebek evlerini üreten esnafların ayrı bir lonca ile ilişkilendirildiğini belirtmiştir.

Bebek evlerinin 1700-1900 yılları arasındaki dönemde yoğun olarak gündemde olduğu bilinmektedir. Başlangıçta, bebek evleri bir oyuncak olmaya yönelik değil, çeşitli işlevleri yerine getiren minyatür sanat eserleri olup başlıca işlevi dekoratif ve temsil için bir vitrin görevi görmesiydi. Üst gelir grubuna mensup ev hanımlarının servetlerini gösterme şekillerinde adeta evlerinin ayrı bir odası niteliğinde bir öneme sahiptiler. Bebek evleri, en yaygın olarak gerçek çoğaltmalar ve malikânelerin süslemeleri olarak kullanılmıştır. Sadece gerçek mobilyaların minyatürleri değil; aynı zamanda halı, perde, minyatür porselen, gümüş yemekleri, fildişi süslemeleri, ünlü sanatçıların ve kitapların tablolarını da içeriyorlardı. Bavyera Prensi Albrecht V'in kızı tarafından sahip olunan gerçek malikinin küçük bir versiyonu minik şişeleri küçük şarap mahzenlerinde gerçek şarap ile barındırıyordu. Daha sonraki tasarımlar gelişen teknoloji ile elektrik ve kanalizasyon sistemini de içermeye başlamıştır (Broomhall, 2007, s.60). İlerleyen zamanlarda özellikle kız çocuklarının bebek evlerini ve içindeki ekipmanlarını gözlemleyerek bilgi edindikleri, daha sonra onlarla oynayarak yetişkin yaşamlarındaki ev hanımı rolleri için hazırlandıkları söylenebilir. Şaşırtıcı görünebilir, ancak 1512'de Saksonya Prensesi'nin kızlarına verdiği bir evde mutfak ekipmanları üzerinde durulmuştur. Öte yandan diğer bebek evlerinde kitaplar değil, aynı zamanda haritalar, mini küreler veya otantik tarihi binalar sunan

çizimler de bulunduğu bilinmektedir. Bu şekilde yorumlanan bebek evleri, çağın somut bir belgesi ve sahiplerinin kültür ve yaşam tarzı hakkındaki bilgi kaynağıdır.

En ünlü bebek evi, İngiliz Kraliçesi Mary'nin evi 1:12 ölçekli bir Winsor kalesi sunuyor ve ekipman 20. yüzyılın 20'li yıllarına dayanıyor. Birinci Dünya Savaşı sırasında onun tutum ve özverisi için kraliçesine teşekkür etmek isteyen minnettar konuklar tarafından verilen Queen Mary's doğum günü için bir hediye oldu. Başlangıç fikri, Kraliçe'nin kuzeni Prenses Marie Louise'den geldi ve tasarım Sir Edwin Lutyen tarafından hazırlandı. Bu inanılmaz minyatürün tamamlanması dört yıl aldı. İç mekanları hassasiyet ve doğrulukla büyülemektedir. Duvar kağıtları, halılar, perdeler ve mobilyalar, Kral Meryem'in döneminden itibaren gerçek kale ekipmanlarının tam kopyalarıdır. Evde çağdaş tablolar, A. Conan Doyle, J. Conrad, R. Graves ve diğerleri gibi yazarların 300 kitabı, Tanrı'yı oynayan minyatür bir gramofon Kral'ı kurtaran, Fotoğraf albümleri ve diğer birçok öge. Benzinli motorlu kraliyet araba yakınlardaki bir garajda bulunabilir. Banyolarda minik havlular ve kiler ev şişeleri gerçek şarap içerir. Banyolar sıcak ve soğuk su ile tamamen doldurulmuştur; Hatta ışık armatürleri çalışıyor. Aralarında sanatçı, zanaatkâr, heykeltıraş, ressam, yazar ve şair olmak üzere 70 kişi evde yaşıyordu. Şimdi Windor kalesinde sergileniyor (Onur, 2005, s.165).

18. yüzyılın başında çocukluk tanımlarının değişmesi, oyun fikrini değiştirmiştir, ancak sanayi devrimi ile kitlesel olarak üretilen nesnelere artması minyatür kopya olan bu bebek evlerinin oyuncak olarak yorumlanmaya başlanmasında önem teşkil etmeye başlamıştır; ancak unutulmaması gereken bir nokta vardır ki o da bu dönemde ayrıcalıklı/özel olan - yeni keşfedilen çocuk değil- bazı sınıflardır. Bu sınıflara ait yetişkin hayatının en azından mekan kurma aracı bir oyuncak şeklinde görülmesinden ziyade üst sınıflara ait lüks bir tüketim nesnesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2. Oyuncak Tiyatro

18.yy.'ın sonu ve 19.yy. başında Avrupa'da yaygınlaşan "Papiertheater" (Oyuncak Tiyatro), oyuncakların toplumdaki bağımsız düşünülmemeyeceğine iyi bir örnektir. XIX. yüzyılın ilk yarısında, İngiltere'de, William West, o zamanın oyunlarını, kağıttan yapılmış minyatür bir sahne olan oyuncak, seri üretimle hızla piyasada yerini alır ve üretilen tüm "oyuncak tiyatrolar" dönemin tiyatrolarında popüler olan oyunların replikalarıdır. Bu çok

tutulan ‐oyuncak tiyatro‐ günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır (Green, 2006, s.1).

19.yy.’ın ikinci yarısında Londra’da en çok rağbet gören   yüzden fazla oyunun oyuncak tiyatrosu yapılmıştır (Speaight,1946 s. 17). Bu şekilde oyunların hepsi evlerde çocuklar ve aileleri için birer eğlence aracına dönüşmüştür. Oyunun en akılda kalıcı sahnelerini, manzarasını, kostümlerini ve karakterlerin hepsini bu kağıttan yapılmış tiyatrolarda görmek mümkündür (şekil 4.1).

Model tiyatroya Danimarka’da ‐Dukketeater‐ ya da bebek tiyatrosu ve Almanya’da ‐Papiertheater‐ ya da oyuncak tiyatrosu denir. Diğer ülkelerin de model tiyatrolar ürettiği bilinmekte, ancak Danimarka ve Almanya’dan çıkan baskılar dönemin en seçkin örneklerdendir (Green, 2006, s.5). 1808-1811 yılları arasında John Kilby Green adında bir genç yazıcı çırağı, bu basit konsepti icat ettiklerini iddia ediyor ancak İngiliz tarihinin en başarılı oyuncaklarından birinin başlangıcını oluşturmaya devam ediyordu. J. K. Green, standart tiyatro baskısını aldı ve sekiz karakterin tek bir sayfaya sığacağı şekilde boyutunu k  ltm ş ve her birinin altına kısa bir kafiye yazdırmıştır. Bunlar ‐Juvenile Theatrical Prints‐ idi. William West bu fikri gündeme getirdiğinde sonraki popüler oyundan sahneleri ekleyerek ‐ocuk Tiyatrosu‐ veya daha yaygın olarak ‐Oyuncak Tiyatrosu‐ olarak adlandırılan sahneyi icat ettiğinde bir sonraki aşamaya geçilmiş oluştur.1812 yılına gelindiğinde, ‐Oyuncak Tiyatrosu‐ endüstrisi, beşten fazla yazarında içlerine katkıda bulunarak iyi ve gerçekten kuruldu. William West ile Jameson ve Bayan Hebbard en önemli kişilerdir bu anlamda en önemli kişilerdir. (Speaight,1946 s. 37).

Şekil 4.1. Papiertheaterszene ‘Bergwerk’ Alman Tarih Müzesi, Papiertheater Koleksiyonu, Berlin, 1730.

Kaynak: Alman Tarih Müzesi, internet arşivi. Erişim adresi: <https://www.dhm.de/en/collections-research/sammlungen00/material-culture/toys.html>, Erişim tarihi 02.10.2016.

Oyuncak Tiyatrosu'nu kimin icat ettiği konusunda zamanla birçok iddia ortaya atılmıştır. Oyuncak Tiyatrosunun aslında tek bir adımla icat edilmemiştir, ancak 1808 ile 1812 yılları arasında üç aşamalı bir işlemin sonucu olarak, önce “Genç Tiyatro Baskılar” ın yaratılması daha sonra “Gençlik Drama” ve son olarak “Proscenium” un ortaya çıkması ile hayat bulmuştur (Speaight, 1946 s. 42). Green (2006, s.7) erken dönemin gravürünün genel kalitesi, ayrıntılı ve dekoratif, en yüksek kalitesinin oyuncak tiyatroya yansıdığını eklemiştir.

Tasarımlar, şu anda Londra'da oynayan şovların doğrudan kopyalarıydı. Sanatçılar sahnede izledikleri kostüm tasarımlarını belgelemek için ilerlemiş oldukları yarım çizilmiş, çizilmemiş figürlerle hazırlanan taslak pabuçlarla silahlandırılan yeni açılan şovlara katıldı. 19. yüzyıl İngiltere'sindeki sahnelerin çoğunun jenerik olduğu ve birden fazla üretim için kullanıldığı halde sahne benzer şekilde belgelenmiştir (Speaight, 1946 s. 52). Sanatçılar, dükkanlarına döndüklerinde, gravür makineleri ile baskı plakaları hazırlamak için çalışıyorlardı ve popüler bir gösteri, açılışından sadece günler sonra oyunun oyuncak tiyatrosu olarak yapılabilirdi. Günümüzde de popüler oyunların çeşitli

oyuncak tiyatroları ve stilleri bugün oluşturulmaya devam edilse de, eski tasarımlar ara sıra antikacılarda ve müzelerde bulunmaktadır.

Oyuncak tiyatrosu, halkın eğlence kaynaklarından olduğu için esas bu kağıttan replika edilmiş minyatür sahnelerle aile büyüklerinin vakit geçirdiği düşünülebilir. Çünkü yüzyıl itibari ile tiyatroya verilen önem ve çocukluğun icadının yeni yeni gündeme dönem düşünüldüğünde tiyatroyu deneyimleme fırsatı olmayan orta sınıf ebeveynlerin ailesi ile birlikte boş zaman aktivitesi gibi bu oyuncak tiyatrolar ile oynadığı düşünülebilir. Bu açıdan bebek evleri ile benzer bir oyuncak olma ile yetişkine hitap etme arasındaki ikilemi ortaya çıktıkları ilk zamanlarda yaşamıştır. Ne tam oyuncak ne de tam bir süs olma ibaresini gösteren bebek evleri ve oyuncak tiyatrolar mekan kurucu oyuncak bağlamında bir erken dönem belirsizliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2. Mekân Kurucu Oyuncak

Ansiklopedik mimarlık sözlüğünde mekan kavramı; insanı çevreden belirli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk, boşun şeklinde tanımlanmaktadır (Hasol, 2005, s. 313). Somut bir mekan tanımının yanında kişinin beyininde zihin gelişimine paralel şekillenen bir mekan kavramı olduğunu Piaget'nin biliş teoremi üzerinden incelemiştik.

Mekan kurucu oyuncak ile asıl anlatılmak istenen oyuncaklar aracılığı ile mekanın üç boyutlu halinin (derinlik, genişlik ve yükseklik algısının) çocuğun zihninde inşaa edilmesine imkan tanıyıp tanımamasıdır. Bu açıdan yaklaşıldığında her oyuncağın hatta her nesnenin kendine ait bir mekan kurma özelliği olduğundan bahsedilebilir. Burada üzerinde durulması gereken nokta belirli bir yönerge üzerinden (yetişkin hayatının bir kopyası şeklinde) tanımlanarak ve sınırları belirtilerek mi mekan kurmaya aracı olduğu mu yoksa belirli bir tanımlama getirmeden, sınırsız bir mekan kurup bozma ve yeniden kurma imkanı yaratıp yaratmadığıdır.

18. yy. sonlarında sadece birkaç ülkede yer alan oyuncak atölyelerinde mekân kurucu oyuncakların ilk örnekleri olarak küp ve silindirlerin üretildiği söylenebilir. Almanca ismi “baukasten” yani “inşaat kutusu” olarak bilinen ve adını oyuncak bileşenlerini bir

arada tutan kutudan alan ilk gerçek mekan kurucu oyuncaklar belirir. Mekân kurucu oyuncuğun tarihçesinde karşımıza çıkan en önemli dönemeç, eğitimci Friedrich Fröbel'in 1840 yılında tahta blokları oyuncuğun eğitsel yönünü ön plana alarak geliştirmiş olmasıdır (Güntürkün, 2009, s. 34). Fröbel'in ilham kaynağı Jean-Jacques Rousseau olmuş, Romantizm ile birlikte aslında çocukların oyun oynama ve keşfetmeye yönlendirenin öğrenme içgüdüğü olduğu keşfedilmiştir (Güntürkün, 2009, s. 36).

19. yy. itibari ile büyümekte olan oyuncak sanayi, mekân kurucu oyuncakların da ilk örneklerinin başlangıcı sayılabilmektedir (Onur, 1992, s.5). Hieronymus Bestmeier, 1800'lerde 500'den fazla oyuncak kataloğu yayınlamıştır. Bunların içinde mekân kurucu oyuncaklar olarak minyatür kasabalar ve kaleler yer almakta ve ilerleyen süreçlerdeki gelişmiş olan ahşap, yapay ya da gerçek taşlar ile yapılabilen şehir setlerinin bir göstergesidir. Metotların hızlanmış olması örnekleri arttıramamıştır ve süreç tahta sütunlardan yapılan toparlandığı halde bir binayı oluşturabilen oyuncakların ötesine geçemedi. Mimari açıdan karmaşık olan bu tahta setler yapıştırıldığı zaman tekrar kullanılamıyordu. 1800'lü yıllarda Amerika'lı ebeveynler aile danışmanları ile birlikte ortak bir fikirde buluştu ve oyuncakların eğitici olması konusunda hemfikir oldu. Bu dönem itibari ile kız çocukları için mekân kurucu oyuncaklar bebekler ve bebek aksesuarları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak erkek çocukları için eğitici oyuncakların tasarlanması bu kadar kolay olmamıştır (Schrum, 2001, s. 329). Bu duruma alternatif olarak erkek çocukları için model yapımı sağlayıcı, bahçe işleri ve araç kullanabilme şeklinde eğitici oyun mekânları geliştirildi ve bu durum çocukların hızlı bir şekilde yetişkin hayatına adapte olmasına yol açtı (Schrum, 2001, s. 335).

Mekân kurucu oyuncaklarının popüleritesi 20.yy.'da dünya çapında artarak yavaş yavaş ticarileştirilmiş ve oyuncak endüstrisinde piyasaya yönelik desteklenmiştir. Birçok malzeme ile farklı mekân oyuncakları ve modelleri üretilmiştir. 20. yüzyılın başlamasıyla birlikte mekanik ve şehir mühendisliğinin etkisi toplumda tren yolları, gemiler, köprüler, vinçler ve motorlu taşıtlarla görülürken tahta blok inşaat setleri bu kadar karmaşık buluşları karşılayamamıştır. Teknoloji ve üretimin gelişmesi, mekân kurucu oyuncaklarda yeni ve farklı oyuncak tiplerinin çıkmasında bir etmen olsa da, klasik yapı küplerinin üretimi devam etmiştir. Örneğin, 1880'den 1930'lara kadar üretimini sürdürmüş meşhur bir marka olan Rihlers Anchor Blocks gerçek taşlardan ve pişmiş topraklardan üretilmekteydi.

Yapılar, tasarımcılarının çizimleri doğrultusunda taşların yerleştirilmesi ile meydana gelmekteydi. Çocukların oyun yeteneklerinin gelişmesiyle, oyun setleri çırak, ustabaşı, usta ve büyük usta isimleriyle gruplandırılmaya aşama aşama daha komplike yapıların üretimine geçilmeye başlanmıştır.

Zaman geçtikçe üretilen yapı oyuncakları setlerindeki özel parçalar ile evlerin, binaların veya gökdelenlerin benzerlerini inşa etmek mümkün olmuştur. Modern dünyanın mimarisini minyatür boyutlarda (belirli bir ölçek dahilinde) tekrar inşa etmek mümkün hale gelmiş, dolayısıyla da çağdaş mimari fikirler eş zamanlı olarak yapı oyuncakları aracılığı ile üretilmiş olmuştur. Örneğin Frank Horby tren istasyon binaları ve Arkitek ile çağdaş ve modern mimarinin geldiği nokta vurgulanırken bir yandan da klasik mimariyi ya da yapı tekniklerini örnek alan Rihters Anchor Blocks ve Lincoln Logs gibi oyuncaklar ile de geçmiş ile olan bağ devam ettirilmeye çalışılmıştır.

Yapı oyuncakları tarihinde incelediğimiz gibi 1840'lı yıllardan itibaren sanayi ve malzeme teknolojisinin doğru orantıda gelişmesi doğrultusunda malzemelerin de geliştiğini ve değiştiğini görülmektedir. Plastik oyuncakların ilk üretiminden günümüze kadarki süreçte sentetik malzemelerin çok daha farklı çeşit ve model yaratma işleminde oyuncak üretiminde etkin olduğu ortadadır. yapı oyuncaklarında 1800 yılında üretilen oyuncak kentlerden 1900'lü yıllara kadar ki süreçte doğal malzemeler; ahşap, mermer, pismiş toprak, metal kullanılmakta iken teknoloji gelişimi ve sanayi devriminin hızı ile birlikte dönemlerde dönemin modern mimarisini yansıtmak amacı ile değişik materyaller özellikle de plastik esaslı malzemeler kullanılmıştır. Gökdelenlerin camlarını yansıtmak için çerçeve içlerine yerleştirilen PVC 20.yy'dan günümüze kadarki süreçte önce saydığımız malzemeler de dâhil olmak üzere alüminyum, lastik ve plastik türevleri kullanılmıştır (Güntürkün, 2009, s.43). Güntürkün belirttiğine göre(2009, s.43) 20.yy'da doğal malzemeler yerine sentetik malzemelerin kullanılmasının nedenlerden biri plastik ile istenilen her türlü mimari form çok kolay ve hatasız bir şekilde üretilebilmesi; ikincisi ise plastiğin üretim aşamasına getirilmesi diğer malzemelerinkine kıyasla daha kolay, hızlı ve ucuz olmasıdır.

Yapı oyuncakları, kullanılan malzemenin de verdiği imkan dahilinde çeşitli form ve özelliklerine göre değişik birleştirme yöntemlerine sahiptir. Yapı oyuncakları üreticileri

farklı yöntemler deneyerek kullanıcıların ilgisini çeken ürünler yaratarak satışlarını arttırmaya çalışmışlardır. İlk yapı oyuncaklarından itibaren değişik birleştirme teknikleri denenmiş fakat her zaman tam başarı sağlanamamıştır. Yapı oyuncaklarının değişik birleştirme yöntemlerini kategorize ederek günümüz yapı oyuncaklarının geldiği noktayı anlayabilmemiz için öncelik taşımaktadır (Tez, 2008).

Genel oyuncak türleri arasında özelleşmiş bir grupta yer alan yapı oyuncakları oyuncanın mekan kurucu rolünü ana amaç olarak tanımlayan nesnelere dir. Bu yüzden yapı oyuncaklarının belirlediği ve yönlendirdiği mekanların üretim biçimleri ve bu oyuncaklar için geçerli olan birleşim sistemleri yaşamsal önem taşır. Yapı oyuncaklarında kullanılan birleştirme yönteminde üst üste konulabilen bloklar, vida-somun sistemi ve birbirine eklenebilen modüller ile yapıların oluşturulması şeklindedir. Burada akla ilk gelmesi gereken “yapı oyuncakları aracılığıyla mekanın hangi özellikleri nasıl kurulur” sorusudur. Bu anlamda tez kapsamında incelenen oyuncak türleri içinde iki tip mekan kurucu oyuncak türünden bahsedebilir. Birincisi, çocuğun kendi hayal gücünü kullanarak istediği mekanı oluşturmasına yardımcı olan; ikincisi ise, oyuncanın tanımladığı bir tarif üzerinden oluşturulabilecek mekanlar. Birincisinde çocuk mekanın kurulumunda özne olarak yer alırken, diğ erinde ise mekanın kurulumunda nesne olarak tanımlanan, tarif edilen bir sahneyi oluşturmaktadır. Özne olma halinde oyuncak çocuğun zihnindeki canlandırma açısından çocuğu daha özgür bırakmaktadır. Her iki anlamda da mekan kurucu oyuncak kavramına dahil olan oldukça fazla sayıda yapı oyuncana rastlamak mümkündür. Bu amaçla bu bölümde oyuncak kentler, hareketli yapı elemanları, Meccano, eklenebilir oyuncak türleri, Montessori oyuncakları, Fröbel Oyuncakları (Spielgaben)ve Bauhaus oyuncakları gibi türlerin mekan kurucu olarak çocuğu özne mi nesne mi yaptığı üzerinde düşünülmesi hedeflenmiştir.

4.2.1. Oyuncak Kent

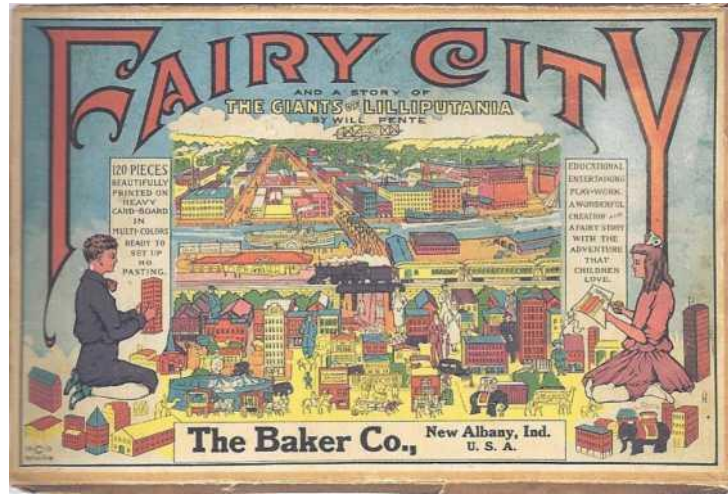
Oyuncağa olan ilginin giderek artması ve 18.yy.’ın başlarından itibaren oyuncak ticaretinin ortaya çıkması, seri üretime olan ihtiyacı beraberinde getirmiştir (Onur, 2002, s.36). Sık orman varlığı ve yöresel figür yapma geleneği sayesinde Onur’un (2002, s.36) de belirttiği gibi Batı dünyasında oyuncanı düzenli sanayi ürününe dönüştüren ilk ülke Almanya olmuştur. Oyuncağın anavatanı olarak bilinen Almanya’da, yapı oyuncakları ise nispeten

daha geç bir zamanda karşımıza çıkmaktadır. 1800 yılında Almanya’da rijit ahşap bloklardan üretildiği bilinen “Oyuncak Köy”, bu anlamda ilk örnektir (Şekil 4.2). Smithson (1997, s.7) bu ahşap blokların kenarlarının keskinliğini emme ve ellemeden dolayı kaybettiğini belirtmektedir. Daha sonra karşımıza çıkan “Oyuncak Şehir” örneklerinde bu aşınma özelliğini azaltmak için farklı malzeme denemeleri görülmektedir. Örneğin 1919’da “Fairy City” adıyla Amerika’da piyasaya sürülen oyuncak şehrin, kağıttan yapıldığı ve oyuncak olmaktan daha çok döneminin okul kitabı gibi bir konumda yer aldığı görülmektedir (Smithson, 1997, s.8). Fairy City zamanının toplumuna dair; kız ve erkek çocuklarının eşit şartlarda yaşadıklarını kapağındaki görselden aktarır. 20.yy. başında üretilmesi nedeniyle de mimarisinin dönemin ABD kentlerine ait olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 4.2. Oyuncak Köy, Almanya, 1800.

Kaynak: Olsberg, N., *La Ville En Jeux/Toy Town*, Canadian Centre for Architecture, Canada, 1997, (s. 7).

Şekil 4.3. Fairy City yapı oyuncasının kutusu, 1916

Kaynak: Olsberg, N., *La Ville En Jeux/Toy Town*, Canadian Centre for Architecture, Canada, 1997,(s.9-2).

Şekil 4.4. Fairy City yapı oyuncasının açılmış hali, 1916

Kaynak: Olsberg, N., *La Ville En Jeux/ Toy Town*, Canadian Centre for Architecture, Canada, 1997, (s.9-1).

Oyuncak şehirler, şehre ilişkin sosyal fikirleri yansıtır. Kazara ya da pedagojik olarak tasarlanması, yapı çevrenin görsel olarak nasıl sunulduğunu gösterir ve çocuklara şehrin nasıl bir şey olduğuna dair ipuçları verir (Mcatté, 1997, s.15).

Mcatté'nin de dediği gibi çocukların kafasında şehir imgelerinin oluşmasını imkan tanırlar. Şehirde var olan temel binaları da bu oyuncak şehirlerde görmek mümkündür (Şekil 4.3-4.4). Endüstrileşmeye bağlı olarak artan fabrika binaları, ticaret yapıları, eğitimin git gide

önem kazanması ile okul binaları vs. gibi çeşitli yapı türlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Mcatte (1997, s.15) bu anlamda şehirlerin yerelde var olan, yani kırsalda devam eden topluluktan farklı bir strüktür üzerine oturduğunu öne sürer.

Oyuncak şehirlerin üretiminde kullanılan malzemelerin rijit ahşaplardan kağıda, zamanla da plastiğe dönüşmesi ise üretim sürecinde endüstrileşmenin etkisini gösterir. Yapı oyuncaklarının gelişim süreci ile birlikte oyuncaklar sadece basit bloklar ya da kağıttan şehirler olarak ele alınmaktan vazgeçilmiş; oyuncakların çocuğu dolayısıyla toplumu ve mekanı da inşa ettiğini görülmüştür.

Çocukların kafasındaki şehir mekanına dair imgenin oluşumunu belirli, tanımlı binalar ve şekiller üzerinden kurma ihtiyacını güden oyuncak kentler, çocuğu mekanın öznesi değil, nesnesi olarak edilgen halde bırakmaktadır. Dolayısıyla çocuğun mekan üretim sürecinde aktif bir rol yerine pasif sadece verileni uygulama işlevini tamamlamasını sağlamaktadır.

4.2.2. Hareketli Yapı Elemanları

Olsberg (1997, s.5) “Toy Town” kitabının önsözünde, yıllardır yapı oyuncaklarına sadece mühendisliğin ve mimarlığın maketleri olarak bakıldığını söyler ve zamanla oyuncakların öğrenme araçları olarak, modernizmin yansıması, ev, aile ve cinsiyet hakkında kültür yüklü mesajların taşıyıcısı olarak da görülmeye başladığını ekler. Bu bakış açısı oyuncakların toplumda yaygın olan düşünme biçimlerinden daha çok toplumda yer etmesi istenen vizyonların nasıl oluştuğuna dair açıklayıcı olabilir. Dolayısıyla çocukların zihninde nasıl bir şehir, ev, kale, kule vs mekanlar oluşturulmak isteniyorsa yapı oyuncaklarının buna aracılık ettiği söylenebilir.

Hareketli yapı elemanları aşlığı altında sınıflandırılan bu yapı oyuncakları ve setlerinde daha çok kolonlar, arklar, açılı çatılar, az miktarda kapı ve pencere parçaları ya da boşlukları vardır. Yapıların birbirinin üzerine koyma yöntemiyle oluşturulmasında ahşap, taş ve plastik malzemelerden oluşan geometrik şekiller genelde de küp ve dikdörtgen prizma kullanılmaktadır.

Endüstri Devrimi'nin ortaya çıkması ile birlikte artan seri üretim hızının etkilerini yapı

oyuncaklarında görmek mümkündür. 1880 yılında Almanya’da üretilen ve şekil olarak Ren Nehri civarındaki kulelerden ilham alındığı düşünülerek yapılan “Anker-Steinbaukasten”un (Richter’in Anchor Blokları) (Şekil 4.5-4.6) Avrupa’da birçok ülkeye ihraç edildiği bilinmektedir (Vale, 2013, s.51). “Anker-Steinbaukasten” (Richter’in Anchor Blokları) kare, üçgen, silindir ve kemer şeklindeki 2.5 cm’lik modül şeklinde belirli sayıda yapay taştan oluşmaktadır. Bazı parçalarında ekstra olarak metal malzeme kullanıldığı bilirse de setin içerisinden çıkan görsel yönerge doğrultusunda kale, ev ve köprü gibi mimari şekiller oluşturulabilmesine imkan vermektedir. “Anker-Steinbaukasten” serisinin tamamı toplamda 3000’den fazla farklı tuğla parçasını içermektedir. “Bununla birlikte, Richter's Blocks'un ilk ortaya çıktığında, tarihi yıkılmış kaleler hayali bir ortaçağ geçmişi ile yeniden oluşturuluyordu, Richter's Blocks ile oynamak bu binalarla oynamak gibiydi, ancak 1: 1 ölçekte maket kale yapısı idi” (Vale, 2013, s.52).

İngiltere için de 1917 yılına kadar geçerli olan bu durum, İngiltere’nin ‘British Made’ dipnotuyla piyasaya sunduğu ‘Lott’s Bricks’ (Şekil 4.7-4.8) ile son bulmuştur. Lott’s Bricks ilk bakışta kullanılan malzeme ve renkler (krem, mavi ve kırmızı) itibariyle “Anker-Steinbaukasten” gibi hissettirse de Alman kopyasından farklı bir yöntemle üretilmiş olup kemer ve silindirik şekiller yerine kare ve üçgenden oluşmaktadır (Vale, 2013, s.52). Bu iki yapı oyuncakının da ortak özelliği benzer malzemedен üretilmiş olmaları ortaya çıktığı dönemdeki yapılaşmaya dair güçlü ipuçları sunuyor olmasıdır.

Orijinal Lott's köyündeki tüm binalar, katlanmış baskılı karton çatının sırtına sığacak şekilde biçimlendirilmiş bir baca blokuyla, 1.27 cm ve 2.54 cm kalınlığında çeşitli şekillerdeki sadece on bir farklı parçadan yapılmıştır (Vale, 2013, s.52). Vale’ler Lott’s Bricks’in tam anlamıyla yerel İngiliz mimarisinde kullanılan neredeyse aynı ev tipolojisini ve aynı malzemeleri yansıttığını söylemektedir. Bu anlamda Lott’s Bricks yetişkin dünyasının minyatür bir kopyası olarak nitelendirilebilir. “Anker-Steinbaukasten” ise modernizmden uzaklaşabildiği kadar uzaklaşmış ortaçağ yapılarını andırdığı söylenebilir. Yapı elemanlarını, dikdörtgensel, silindirik, üçgensel, kıvrık şekiller, söveler ve yarım arklar olarak sıralayabiliriz. Küpler genellikle bej, kırmızı ya da lacivert renklerdedir. Çeşitli boyutlardaki eğik veya kubbemsi taşlar, üçgen ve kavisli çatıların oluşturulmasına izin vermektedir. Diğer bir marka ise 1930’lardan 1950’lere kadar üretim yapmış Lott’s Bricks markasıdır. Lott’s küpleri birbirlerine benzer renklerde ve sadece kübik,

dikdörtgensel ve üçgensel şekillerde üretildi. Diğer yapı oyuncaklarında bulunan kapı ve pencere gibi detayları küplerin üzerine girinti ve çıkıntı olarak eklemişlerdir. Daha sonraki Lott's küplerinde pencereler ayrı parçalar olarak küplerin üzerlerine yerleştirilebilmekteydi. Çatılar, her zaman üzeri kiremit desenli kâğıt ile katlanmış kartondan yapılır ve yapının üzerine yerleştirilirdi. Lott's küplerinin yüzeyleri sade ve gösterişsizdir ve kabarcık kısımları boyalıdır. Diğer taş takımlar bu takımlara oranla daha süslü püslü görünmektedir.

Hareketli yapı elemanlarının genel özelliklerinin dışında mekan kurmaya aracı olarak hangi türde yer aldığı önem kazanmaktadır. Mekanın kurulumunda nesne olarak tanımlanan, tarif edilen bir sahneyi oluşturan çocuk, bu blokları istediği gibi kullanabilme potansiyelinin olduğunu ise zamanla keşfedebilir. Bu da mekan üretiminde çocuğu pasif konumdan aktif konuma eylemde bulunan kişi haline getirmektedir.

Şekil 4.5. Richter's Anchor Blocks yapı oyuncağının kutusu, 1880

Kaynak: Erişim adresi: <http://www.museumofplay.org/online-collections/1/17/107.3567>, Erişim Tarihi: 01.10.2017

Şekil 4.6. Richter's Anchor Blocks yapı oyuncağının açılmış hali, 1880.

Kaynak: Vale, B. and R., *Architecture on the Carpet: The Curious Tale of Construction Toys and the Genesis of Modern Buildings*, Thomas and Hudson, New York, 2013, (s.25).

Şekil 4.7. Lott's Bricks yapı oyuncağının kutusu, 1917

Kaynak: Vale, B. and R., *Architecture on the Carpet: The Curious Tale of Construction Toys and the Genesis of Modern Buildings*, Thomas and Hudson, New York, 2013,(s.53).

Şekil 4.8. Lott's Bricks yapı oyuncağının açılmış hali,1917

Kaynak: Erişim adresi: <http://www.ebay.co.uk/itm/Pre-war-Lotts-bricks-Tudor-Blocks-supplementary-building-set-2A-box-/201720106194?hash=item2ef7748cd2>, Erişim Tarihi:01.10.2017

4.2.3. Vida-Somun Sistemleri: Meccano

20.yy'ın ilk yarısında, mekanik ve teknik oyuncaklar adı altında piyasaya sürülen yapı oyuncak setleri, döneminin çocukları ve yetişkinlerinin en popüler oyuncakları arasındaydı. Bu tip setlerin birleştirme yöntemi değişik boyutlarda, belirlenmiş aralıklarla delikleri olan, düz levhalar veya parçaları bir arada tutan somun veya vidalar ile sağlanmaktadır. Birleştirmeyi sağlamak için oyuncak setlerinde tornavida, somun anahtarı veya alyen anahtarı gibi aletler bulunabilmektedir. İlk yıllarda üretilen setler metal iken sanayinin ve teknolojinin gelişmesiyle daha sonra plastik malzemeden üreilmeye devam edilmiştir. Mekanik yapı oyuncakları somun veya vidalama yöntemi kullanan ilk oyuncaklar arasındadır. 1907 yılında Meccano (Şekil 4.9-4.10) ve ondan esinlenen Erector Sets bu tür oyuncaklara verilebilen en meşhur markalardır. Plastik vida ve somun setlerine kadar diğer metal yapı setleri Meccano'nun belirlediği oyun sistemini geliştirememiştir (Güntürkün, 2009, s. 60).

Şekil 4.9. Meccano yapı oyuncağının kutusu, 1926

Kaynak: Vale, B. and R., *Architecture on the Carpet: The Curious Tale of Construction Toys and the Genesis of Modern Buildings*, Thomas and Hudson, New York, 2013, (s.40).

Şekil 4.10. Meccano yapı oyuncağının açılmış hali, 1938

Kaynak: Erişim adresi: <http://www.usmeccano.com/outfits/1938no4.htm>, Erişim Tarihi:01.10.2017

Bu kategorideki yapı oyuncakları, model oluşturma'nın uçsuz bucaksız tasarım çözümlerini içerisinde barındırmaktadır. Zekice hazırlanmış formları kullanıcıların ilgisini yüksekte tutarak, ufukları genişletmiştir. Sıkıştırma prensibi ilk olarak birbirlerine bağlanamayan küpleri bağlamanın yollarını arayan oyuncak üreticilerinin keşfettiği yöntemlerin en eskilerinden sayılmaktadır. Üretilmiş eski örneklerinden gördüğümüz kadarıyla ahşap küplerin Üzerlerine oyulan yivlere ince metal parçaların saplanması sayesinde birleştirme sağlanmaktadır. Bu yöntemi kullanan Simplus (Şekil 12) ve Pwesti adı altında birkaç set bulunmaktadır (Perko, 2009).

Yapı oyuncaklarının popülaritesi 20.yy'da dünya çapında artarak yavaş yavaş ticarileşmiş ve oyuncak endüstrisinde piyasanın ihtiyacına uygun olarak üretilmeye başlanmıştır. Farklı malzemeler ile çeşitli yapı oyuncakları ve modelleri piyasaya sunulmuştur. 20. yy'ın başlamasıyla endüstrileşmenin hızlanması mühendisliğin etkisi toplumda tren yolları, gemiler, köprüler, vinçler ve motorlu taşıtlarla görülürken tahta bloklardan oluşan yapı oyuncakları da yeni ihtiyaçlara yeteri kadar cevap verememiştir. Zamanın ünlü yapıları, yapı oyuncakları için bir esin kaynağı olmuş ve Frank Hornby demir yapı setleri ile Eifel Kulesi gibi bir yapıyı çok başarılı bir şekilde ortaya koyabilmiştir. Meccano bu ip bir yapı oyuncaklığı olmasının yanı sıra değişik boyutlarda, belirlenmiş aralıklarla delikleri olan, düz metal levhalar ve onları bir arada tutan somun veya vidalardan oluşturularak üretilmeye başlanmıştır. Meccano'nun içinde yer alan kullanım kılavuzları doğru bir teknik dil ile oluşturulduğu için yönergeler doğrultusunda belirtilen modeli oluşturmak kolaylaşmıştır. *"1934 yılında yazılmış bir makalede Meccano'nun çocukların hayal gücü, el becerisi, güzellik anlayışı ve mühendislik anlayışını tetiklediğini ve geliştirdiği dile getirilmiştir"* (Harley, 1990, s. 11).

Lego modüllerinin birleştirme yöntemi ise, Meccano setlerine benzemektedir. Belirli aralıklarla delikleri olan metal panellerin birbirlerine somun-cıvata vasıtası ile birleştirilen Meccano yapı oyuncaklarının teknik yeterlilik açısından Lego modülleri ile karşılaştırılması doğru olmasa da, birleştirme yöntemlerinin benzeştiği söylenebilir. Lego modüllerinin plastik malzemeden üretilmesi ve üretilen modüllerin sorunsuz bir şekilde birbirlerine kenetlenmesi neticesinde somun ve cıvata kullanmadan birbirlerine sabitlenebilmektedir (Wolfgang, 2004, s. 74).

Mekanın kurulumu oyuncak setlerinin içerisinde çıkan yönergeler ile yine tarif edilen bir sahneyi oluşturan çocuk mekanın nesnesi olmuştur; ancak modüller birbirleri ile farklı şekilde birleştirildiğinde çocuğun mekan kurulumunda aktif bir rol oynadığı görülebilir.

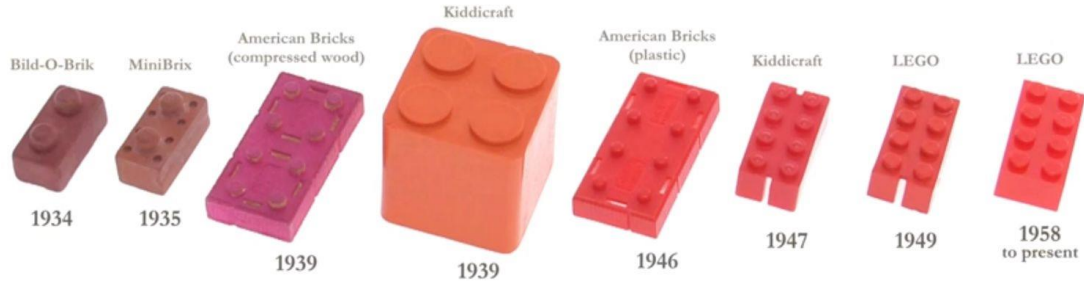
4.2.4. Eklemlenebilir Oyuncak: Kenetlenebilir Yapı Bileşenleri

Yapı oyuncaklarının en bilinen örneklerinden olan Lego birbirinin aynı yapı bileşenleri (modüllerin tekrarı) ile oluşturulmuştur. Birbirlerine dikey yönde sıkıca birleştirilebilen ve istenildiği zaman sökülebilen, basit, renkli ve plastik modülerden oluşan yapı sisteminin dünyaya en çok yayılmış türüdür. Birbirine kenetlenebilir yapı bileşeni örneği olarak ilk üretilen Lego yapı oyuncakları değildir; 1934 yılında Amerika’da piyasaya sürülen Bild-O-Brick ve 1935 yılında İngiliz üretimi Minibrix, 1939 yılında Harry Fischer Page tarafından patenti alınmış ve ardından İngiltere piyasasında Kiddicraft Bricks adı altında üretilerek satılan modüller Lego’nun ilk örneği olarak sayılabilir (Vale, B. ve R., 2013, s.176). Malzeme olarak da Lego modüllerinden farklı olarak Bild-O-Brick ve Minibrix kauçuktan üretilmiştir ve bu kauçuk tuğlalar üzerindeki delikler iç içe geçip tuğlaları birbirini kenetleseler de, zamanla oynamaya da balı olarak, malzemenin yapısı gereği deforme olmaya başlamıştır. Bu noktada çözüm olarak 1939 yılında ahşaptan üretilmiş American Bricks modülleri ortaya çıkmıştır. Ancak Lego’yu diğer yapı oyuncak sistemlerinden ayıran esas farkın Bedford (2005, s. 2) Lego modül sisteminin çok fazla sayıda farklı modülün diğer elemanlar ile neredeyse sonsuz sayıda ve şekilde birleştirilebilmesinde olduğunu ifade etmektedir.

Şekil 4.11. Bild-0-Brick oyuncak kutusu ve açılmış hali,1934.

Kaynak: Erişim adresi: http://suave.net/~dave/images/old/bildobrik_1.jpg, Erişim Tarihi:10.09.2017

Şekil 4.12. Lego modülüne benzer eklemlenebilir yapı oyuncakları

Kaynak: Erişim adresi: <https://news.avclub.com/1800244331>, Erişim Tarihi: 10.09.2017

Taşıyıcı paneller ve sistemler kullanılan oyuncak evler temelinde birbirleri ile iç içe geçebilen sistemlerdir. En eski bilinen modeli ise 1888 senesinde ahşap taşıyıcıların aralarına farklı malzemeler ile oluşturulmuş panellerin sıkıştırılması ile ortaya çıkan kulübe ev setidir. 1960 yılına kadar bu kategoriye verebileceğimiz örnekler azdır. 1960 yapımı bazı setler ve sonrasında gerçek binaların modern yöntemle inşa edilen çelik iskeletleri ve prefabrik cephe kaplamalarını taklit ederek uygulayan setler vardır. Arkitex kiriş ve panel setlerine örnek bir oyuncak markasıdır (Şekil 4.13.). 1959 üretimli bu setler, kiriş ve kolonlardan bir iskelet oluşturup içlerine duvar veya çatı panellerini takarak yapının yükseltilmesini sağlar. Genellikle düz çatılı, yüksek katlı ve modernizmin sevdiği pencere türlerinden bolca içeren yapılar oluşturulur ve etkin olarak kübik bir yapı ortaya çıkar. Arkitex panelleri ve kolon-kiriş sistemi ile yüksek katlı yapılar da çok rahat bir şekilde oluşturulmuştur. Çok çeşitli paneller kullanıcıların detaylı ve karmaşık yapıların oluşturulmasını sağlayabilir. Amerikan markası olarak Kenner oyun takımları bu türe örnek verilebilir. Kenner markası Avrupa da Chad Valley adıyla piyasaya sürülmüştür. Bu setler de dikey ve artı şeklinde düğümler iskeletin bağlantı noktalarını oluşturmaktadır. Ana gövdenin alt kısmındaki çıkıntılar zeminde kullanılan sıkıştırılmış levhalara üst kısımlarındaki çıkıntılara da sırasıyla katlar eklenerek bina yükseltilir. Çeşitli şekillerde tasarlanmış ince ve esnek duvar panellerinde bulunan üçlü delikler, kirişlerde bulunan çıkıntılara sabitlenir. İlk setlerde bulunan paneller, Üzerlerinde bulunan piramit şeklinde dokularıyla daha hafif üretilmişlerdi. Kapı ve pencere panelleri değişik modellerde ve sınırlanmış renklerde üretilmiş, sonraki setlerde ise detaylar renklendirilmiştir. Çatılar düz

veya yarım küresel tepecamı kubbelerden oluşturulmuştur. Sonraları Irwin adı altında çapraz kirişlerle ilgi çekici modeller üretilmeye devam edilmiştir. Kenner markası Build-A-Home adlı diğer setleriyle aynı inşa sistemini kullanarak, klasik Amerikan evleri ve çok katlı modern bina setleri üretmiştir. Duvar panelleri tuğla, ahşap kaplama ve brüt beton dokuları, camlar ise ince, şeffaf plastikten üretilmiştir. Bu setler hem malzeme hem de görsel doyum açısından kullanıcıları çok etkilemediği gibi yapıların oluşturulmasında diğer inşa oyuncaklarının verdiği görselliği yansıtamamıştır (Onur, 2002, s.36-37).

Şekil 4.13. Arkitek yapı oyuncağının kutusu, 1961

Kaynak: Erişim adresi:

[http://www.brightontoymuseum.co.uk/w/images/Arkitek_Catalogue_and_Handbook,_front_cover,_1-42_and_00_\(ArkCat_1961\).jpg](http://www.brightontoymuseum.co.uk/w/images/Arkitek_Catalogue_and_Handbook,_front_cover,_1-42_and_00_(ArkCat_1961).jpg), Erişim Tarihi:01.10.2017

Şekil 4.14. Arkitek yapı oyuncağının açılmış hali, 1962

Kaynak: Erişim adresi: <http://picssr.com/tags/arkitek> , Erişim Tarihi:01.10.2017

Lego yapı modülü bazı eğitimciler tarafından çocukların yaratıcılık ve problem çözme yeteneklerini geliştirmesini sağlayan bir oyuncak olarak desteklemektedir. 1960’lardan itibaren öğretmenler, çocukların elindeki mevcut modüllerini de kullanmasını sağlayarak; hareket, güç, enerji ve elektrik gibi kavramları öğrenebilmelerine yardımcı olmuştur. “Bu bağlamda matematik, lisan, teknoloji ve sosyal gelişimini destekleyebilmektedir. Sonuç olarak bu setler kullanıcılara keşfetme, araştırma, problem çözme ve estetik kesifleri sağlamaktadır.” (Boşal, 2011, s.12).

Modülleri Lego'ya benzer eklenebilir bir biçimde üretilmiş olan Minibrix, 1935-1976 yılları arasında İngiltere'de üretilen inşaat setlerine denmektedir. Minibrix setleri Petersfield, Hants'ın Premo Rubber şirketi tarafından üretilmiştir. Premo, Arnold Levy'nin 1919'da Petersfield'deki Sandringham Yolu'nda kurduğu ITS Rubber Company'nin bir yan kuruluşuydu. 1935'te geliştirilerek, çocuklara kendi minyatür evlerini inşa etmelerini sağlamıştır. Daha sonralarda daha ünlü inşaat oyuncağı olan Lego gibi Minibrix, yüzeyde kalıplanmış saplamalar bulunan birbirine kenarlı tuğlalardan oluşturulmuştur, ancak modern plastiklerin kullanıma girmeden önce icat edildiği ve sert kauçuktan imal edildiği için bu sert kauçuktan basınç altında deforme olabilme kabiliyetine sahip bir özellik taşımaktadır. Oyuncaklar çivilerin ve deliklerin sıkıca birbirine kenetlenmesi ile oluşturulmaktadır (Simpson, 2008).

Minibrix (Şekil 4.15) inşaat oyuncakları, çocukların bina, mimari ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla tasarlanan savaşlar arasında mevcut birçok didaktik oyuncaktan birisidir. Meccano gibi bu da erkekleri için üretilmiştir. Reklam o zamanlar çocuklar ile “Anne ve Baba Minibrix ile bu Noel yeni bir ev inşa etmeye” teşvik etmiştir. Hijyenik ve güvenli, mobilyalara zarar vermeyen, kırılmaz ve neredeyse sonsuz olduğu söylenmiştir. Eski Ev, Newgate, York ve Suffolk'un Aldeburgh'taki Old Moot Hall gibi ayrıntılı yapı modellerini yapmak için talimat kitaplarıyla gelen Tudor ve Modern adlı iki seriden oluşturulmuştur. Üretilen yapılar hem katı hem de çok ağır gerçekçi yapılardır (Simpson, 2008). Tudor ve Modern binalar için farklı stillerdeki iki set kit mevcuttur ve bazılar, çatılar ve lentoların hepsi tuğlalar gibi kauçuktan yorumlanan bu yapısal yöntem, yapısal yapı oyuncaklarını günümüze kadar hakim hale getirmiştir (Harley, 1990).

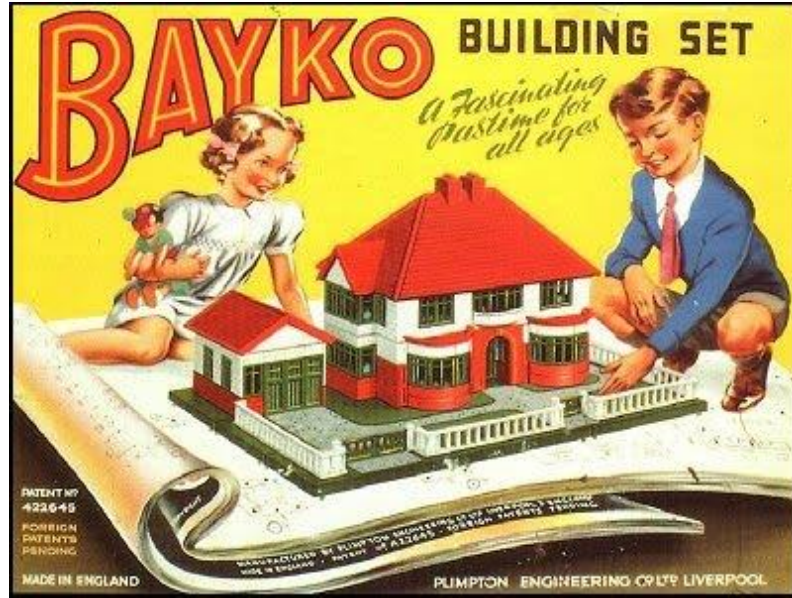
Şekil 4.15. Minibrix yapı oyuncağının kutusu ve açılmış hali, 1935.

Kaynak: Erişim adresi: <http://www.minibrix.com/history.html>, Erişim Tarihi:01.10.2017

Bu setler, tuğlaların küçük deliklerinde bulunan tuğlaları, yarım tuğlaları, açılı tuğla, lento lento, ince plastik pencere ve kapıları ve sert kart çatısını içeren bir yapı özelliği taşımaktadır. Setler düz, yeşil dikdörtgen kutular içine çekici fakat emek yoğun bir şekilde paketlenmiş, kutunun orta bölümündeki tuğlalar paketleyiciler tarafından ev cephelerine dönüştürülmüştür. Modellerin geliştirilmiş fotoğraflarını içeren oldukça temel talimat elkitabına, her model için birer plan listesi eklenmiş, kat planının ayrıntılarını ve bitmiş modelin her bir yüksekliğini verilmiştir. Bu modeller yerel mimar WRT Carter ARIBA'nın yardımıyla tasarlanmış olarak ilan edilmiştir (Harley, 1990).

Mimar Frank Lloyd Wright'ın oğlu John Llyod tarafından 1920'lerde üretilemeye başlanan "Lincoln Logs", kopya bir yapı oyuncağı olmaktan uzaktır ve farklı türde bir oyuncak olarak geliştirilmiştir. Çapraz bağlantıya izin vermek için düzenli aralıklarla kesikli çeşitli uzunluklarda yuvarlak kesitli ahşap kütüklerin birbiri üzerine eklenerek oluşmasıdır. Satış sloganı olarak da "A toy which brings to mind the early life of Abraham Lincoln" ile Amerika'nın adeta ulusal oyuncağı haline gelmiştir. Lincoln Kütükleri, Abraham Lincoln'un bir kütük evde doğup büyümesini ile sonrasında Amerika Başkanı olmasını

bağdaştırarak ulusalcı bir pazarlama stratejisi ile geliştirilmiştir.

Şekil 4.16. Bayko yapı oyuncağının kutusu, 1939.

Kaynak: Vale, B. and R., *Architecture on the Carpet: The Curious Tale of Construction Toys and the Genesis of Modern Buildings*, Thomas and Hudson, New York, 2013, (s.101)

Şekil 4.17. Bayko yapı oyuncağının yapılmış hali, 1939.

Kaynak: Erişim adresi: <https://www.oercommons.org/courseware/lesson/3581/overview>, Erişim Tarihi:13.10.2017

4.2.5. Montessori Oyuncakları

Montessori mekanın nesnesi değil de mekanın bire bir kullanıcı öznesi olan çocuklar için yaptığı “Çocuklar Evi”nden ve buradaki çocuğun mekansallığının nasıl oluşturulduğundan bahsetmiştik (bakınız bölüm 3). Bu mekansallığın ve mekanın öznesi çocuğun kavrayışını geliştirmek için Montessori çeşitli materyaller tasarlayıp, üretmiştir. Bu materyallerin hepsi kendi okullarında aktif kullanıcı çocuk tarafından istenildiği zaman kullanılmaktadır. Montessori oyuncakları olarak da bilinen bu materyaller 3-6 yaş aralığındaki çocuklar için; günlük yaşam materyalleri, duyu materyalleri, matematik materyalleri, dil materyalleri ve evrensel eğitim materyalleri olmak üzere beşe ayrılmıştır (Erişen ve Güleş, 2007, s. 290). Montessori oyuncaklarına göre oyunlar, çocuk doğasının sadece bir bölümüne hitap etmektedir. “İş” daha derin etki alanıyla bireyin bütün benliğini tatmin eder. Montessori’ye göre iş (uğraş) olarak kullanılan sözcük bilinen anlamda olmayıp öğrenmeyi çağrıştıran anlamda kullanılmıştır. Oyunu çocuğun işi olarak görürken, oyun yolu ile öğrenmenin mümkün olduğunu vurgular. Yetişkinin çocuklarla birlikte oynamalarına önem vermiştir. Eğitim materyalleri ile çocukların öğrenmesine yönelik oyunların oynanabileceğini savunmuştur. Montessori hayali oyunlara çok önem vermemiş daha çok oyunun bir amacı olması üzerinde durmuştur (Montessori, 1997, s.224).

Montessori oyuncakları çocuklara araştırma, deneme ve yanılma imkânları sunmaktadır. Çocuklar yaptıkları hatalar neticesinde kimse tarafından uyarılmada hatayı kendisi bulmak durumunda kalmaktadır. Montessori oyuncaklar çocuğun işi olmaktadır ve içinde büyümekte olduğu ve geliştiği bir olgu olarak açıklanmaktadır (Saracho, 2004, s.123).

Montessori materyallerinin önemi, oluşturulmuş hazır çevrede içinde çocuklara serbest seçimin yapılabilecek şekilde sunulmasıdır. Serbest seçimin etkisini Montessori çocuğun mekansallığını da işin içine dahil edip sınıftaki dolapların çocukların boyuna göre ayarlanması gerektiğini ve materyallerinde çocukların kolayca ve rahatça ulaşabilecekleri yerlere konulması gerektiği şeklinde tanımlar. Çocuklar böylece Montessori’nin bahsettiği gibi serbestçe istediği materyalle istediği zaman ve istediği kadar kullanabilir. Serbest seçim sayesinde çocuk, gelişimi için önemli şeylere yönelebilir. Bu yüzden eğitimci, çocuğun serbest seçim yapabilmesi için gerekli çevreyi oluşturmalı ve çocuğu ne sözle ne de sözsüz rahatsız etmelidir. Bu da Montessori oyuncaklarında da Montessori’nin eğitim

metodunda önemli bir yer tutan aktif çocuk pasif öğretmen anlayışı ile bire bir paralellik göstermektedir.

Montessori (1978, s.165) çocukların bazı oyuncak ve materyalle ilgilenmemelerine çok şaşırılmış ve bunu şöyle anlatmıştır: “Hazırlamış olduğum çevrede, muhteşem oyuncaklar olduğu halde, çocuklardan hiçbiri bunlara ilgi göstermemiştir. Buna, öyle şaşırırım ki, sonunda bunları onlara göstermek zorunda kaldım. Örneğin; mini fırının nasıl çalıştığını, tabak-çanak nasıl kullanılır göstermeye başladım. Ama; çocuklar sadece o an için bu oyuncaklara ilgi göstermiş, başka zaman kendiliğinden asla bunları seçmemişlerdi. Bu olaydan sonra anladım ki, bu tür oyuncaklar çocuklar için mütedahül bir özellikte, yani yapabilecek daha iyi bir şey bulamadıklarında bunlara yönelirler.” (Montessori, 1978, s.169-170). Montessori'nin bahsetmiş olduğu bu durum bile yetişkinlerin çocuklar için tasarladığı oyuncaklar yerine kendi mekânsal kavrayışlarına yönelik oyuncaklara ilgi duyduklarını ve bu oyuncaklarla kendi hayal dünyalarında bir mekan kurduğunu bize göstermektedir.

Montessori materyallerini; renk, şekil, ebat özelliğine göre geliştirmiş, malzeme olarak ahşabı tercih etmiş ve materyallerin her birinde bu özelliklerden birinin rol oynamasını sağlamıştır. Günümüzde çocukların öğrenme sürecinin eylemsel (yaparak) bir öğrenmeye dönemediği sürece çok da etkili olmadığı bilinmektedir. Bu yüzden Montessori'nin geliştirdiği tüm materyaller çeşitleri içerisinde duyu materyalleri üzerinde durulması önem arz eder. Çocukların mekan kavrayışı ile bağlantılı olduğu için bu duyu materyallerinden pembe kule, kahverengi merdiven ve geometrik cisimler adlı olanları seçilmiştir.

Şekil 4.18. Pembe Kule materyali,

Kaynak: Erişen Y. ve Güleş F., *Montessori Materyallerinin Tasarım Kalitesi Özelliklerinin Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 291, 2007.

Materyallerden “pembe kuleyi” (Şekil 4.18) incelediğimizde, küplerin kenar uzunlukları 1 cm’den 10 cm’e kadar giderek büyüyen 10 adet küpten oluşmaktadır. Nicelik özelliği belirgin olan bu materyalde amaç üç boyutun göz ile farkını ayırt etme, küçük-büyük kavramını kazanma ve seri oluşturmaya yönelik bir materyaldir (Erişen ve Güleş, 2007, s. 291). Kahverengi merdiven materyali 20 cm uzunluğunda ve on adet aynı renk ahşaptan yapılmış dikdörtgen prizmadan oluşur ve üç boyutun göz ile farkını ayırt etme, küçük-büyük kavramını kazanma ve seri oluşturmaya yönelik olarak üretilmiştir. Çocuğa “büyük-küçük”, “uzun-kısa” kavram öğretiminde olduğu gibi çeşitli kavramlar alıştırmaya yoluyla öğretilir ve analitik düşünceye teşvik edilir. (Biebricher – Speichert, 1999, s. 108). Geometrik cisimlerden oluşan diğer incelenen materyal ise bir sepet içinde 10 adet geometrik; silindir, küp, kare prizma, piramit, kare piramit, üçgen piramit, koni, küre, yumurta, oval (veya elips cisimlerinden oluşur. Erişen ve Güleş’in de belirttiği gibi (2007, s. 291) dokunarak algılamamanın oluşturduğu hafıza ile geometrik cisimleri ve yüzeyleri kavramaya yönelik bir materyaldir.

Çocuğa, eylemde bulunma, dolayısıyla mekanda özne olma yollarını gösteren bilimsel materyallerin sunulması, çocuğun aktif bir kullanıcı olarak mekanın içerisinde yer almasını sağlar.

4.2.6. Fröbel Oyuncakları

Fröbel, 1836'da "Kindergarten Bewegung" uygulanmasının devamı niteliğinde, eğitim amacı taşıyan "Fröbel Spielgaben/Spielzeug"u (Fröbel Oyuncakları) tasarlamıştır ve toplamda yirmi adet oyun materyali geliştirmiştir. Bir çocuğun aktif ve anlamlı oyun ile eğitilmesi gerektiğine olan inancı, Fröbel'in geometrik yapı bloklarını ve "pattern activity" (örüntü etkinliği) bloklarını içeren bir seri oyun materyali geliştirmesini sağlamıştır. Bu bloklar sayesinde çocuklar formlar hakkında bilgi sahibi olmuştur. Formların doğa içindeki ilişkilerini öğrenmeleri bu blokları tasarlamaktaki asıl amacdır. (Provenzo, 2009, s.87).

Fröbel yarı sanatsal oyunlarla çocukları yaratıcı etkinlikler yapmaya okul çağından önce başlatmak isteğini Onur (1992, s. 92) biçimleri son derece basit olan ilk inşaat kutularını dikdörtgen prizmalar, küpler, küreler, silindirleri bu amaçla yarattığından bahseder.

Ürettiği oyuncakları bir nesneye biçim vermenin pedagojisi olarak tanımlayan Fröbel'e göre çocuğa tam olarak biçimlendirilmiş oyuncak verilmesi durumunda çocuğun yaratıcılığın sınırlandırıldığına da bilincinde olmak gerekir (Neimann, 1991,s. 59). Oyuncanın gelişim tarihçesi.

"Onun icat ettiği oyun malzemeleri, 'hediyeler' ve 'meslekler', 19. yüzyılda dünyaya yayıldı. Montessori'nin küçük çocuklara yönelik didaktik materyalleri yanında, hala 3-6 yaş arası çocukları oyun yoluyla öğretmek için en etkili ve kapsamlı programı temsil ediyorlar" (Heiland, 1993, s. 473).

Fröbel kendi yazdığı metinlerde herhangi bir yetenek- uğraş ayrımı yapmasa da, zaman içerisinde "Fröbel Spielgaben" ın ilk on tanesi İngilizcede "gifts" (yetenek) 11-20 arası "occupation" (uğraş-aktivite) olarak sınıflandırmak suretiyle tanımlanmaya başlanmıştır.

Şekil 4.19. Birinci Fröbel Spielgabe

Kaynak: Erişim adresi: http://www.theiff.org/gallery/06_gifts.html#, Erişim tarihi:15.07.2017.

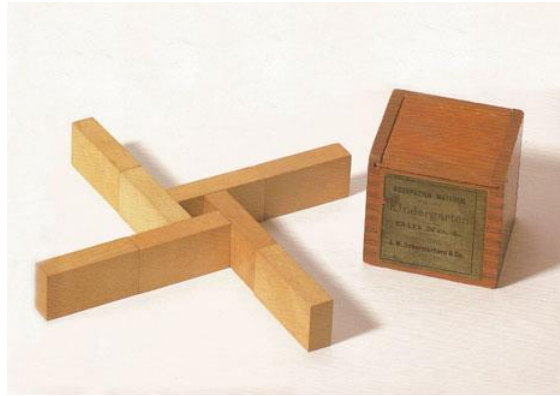
Şekil 4.20. İkinci Fröbel Spielgabe

Kaynak: Erişim adresi: http://www.theiff.org/gallery/06_gifts.html#, Erişim tarihi:15.07.2017.

Şekil 4.21. Üçüncü Fröbel Spielgabe

Kaynak: Erişim adresi: http://www.theiff.org/gallery/06_gifts.html#, Erişim tarihi:15.07.2017.

Şekil 4.22. Dördüncü Fröbel Spielgabe

Kaynak: Erişim adresi: http://www.theiff.org/gallery/06_gifts.html#, Erişim tarihi:15.07.2017.

Şekil 4.23. Beşinci Fröbel Spielgabe

Kaynak: Erişim adresi: http://www.theiff.org/gallery/06_gifts.html#, Erişim tarihi:15.07.2017.

Şekil 4.24. Altıncı Fröbel Spielgabe,

Kaynak: Erişim adresi: http://www.theiff.org/gallery/06_gifts.html#, Erişim tarihi:15.07.2017.

Şekil 4.25. İki boyutlu plakalar-1 (yedinci-sekizinci-dokuzuncu-onuncu) Fröbel Spielgaben

Kaynak: Erişim adresi: <https://www.friedrich-froebel-online.de/s-p-i-e-l-g-a-b-e-n/> Erişim tarihi: 21.04.2016

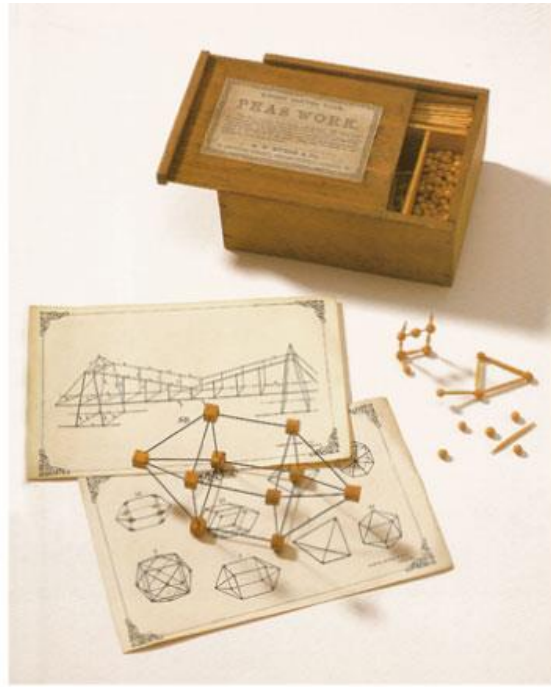
Şekil 4.26. İki boyutlu plakalar-2 (yedinci-sekizinci-dokuzuncu-onuncu) Fröbel Spielgaben

Kaynak: Erişim adresi: <https://www.friedrich-froebel-online.de/s-p-i-e-l-g-a-b-e-n/> Erişim tarihi: 21.04.2016

“Fröbel oyuncaklarının ilk altısı üç boyutlu nesnelere vurgulama amacıyla yapılmıştır” (Provenzo, 2009, s.91). Yedinci Spielgabe’den onuncu Spielgabe’na kadar olan oyuncaklar ise, iki boyutlu plakalar halindedir ve üç boyutlu cisimlerden sonra soyut kavramlara geçiş imkanı verir. Bunlar parlak renklere boyanmış ahşap ya da kağıttan geometrik figürlerdir (kare, ikizkenar ve eşkenar üçgenler, dikdörtgen, paralelkenar ve yamuk). On üçüncü Spielgabe “kesme”, on dördüncü Spielgabe “dokuma”, on sekizinci Spielgabe “katlama” amacıyla geliştirilmiştir. Bu eğitici oyuncaklar sayesinde çocukların biçim ve simetriyi öğrendiği belirtilmektedir. On dokuzuncu Spielgabe ile jeodezik kubbenin mucidi Buckminster Fuller’in de oynadığı bilinmektedir. Fuller, Milton’daki anaokuluna gittikten

yıllar sonra, üçgeni bir taşıyıcı ve mimari konsept olarak on dokuzuncu Spielgabe ile çalışması sırasında nasıl keşfettiğini hatırlar:

Anaokulundaki ilk günlerinden birinde öğretmen bize bazı kürdanlar ve yarı kurutulmuş bezelyeler getirdi ve strüktür yapmamızı söyledi. Bozuk görüşümle yalnızca büyüklükleri görmeye alışmıştım. Yapısal çizgiler konusunda hiçbir fikrim yoktu. Gözleri iyi olan diğer çocuklar evler ve ahırlara aşınaydı. Göremediğim için, doğal olarak diğer duyularına başvurmuştum. Öğretmen yapıyı kurmamı söylediğinde, işe yarayacak bir şey yapmaya çalıştım. İterek ve çekerek, başka bir şey yapmadığında üçgenin şeklini değiştirmedeğini fark ettim. Diğer çocuklar ise dikdörtgen strüktürler yapıyorlardı, çünkü bezelye onları şekillendiriyordu. Öğretmenim ilkokuldaki diğer tüm öğretmenleri bu üçgen strüktürü incelemek için çağırdı. Şaşkın olduklarına şaşırıldığımı hatırlıyorum (Provenzo, 2009, s.93).

Şekil 4.27. On dokuzuncu Spielgabe. Bezelye işi.

Kaynak: Erişim adresi: http://www.theiff.org/gallery/06_gifts.html#, Erişim tarihi:15.07.2017.

Provenzo'nun (2009, s.93) da belirttiği üzere yirminci Spielgabe, çamur ve balmumu kullanarak çocukların bağımsız formlarda ürün üretmelerini sağlayan sonuncu oyuncaktır. Fröbel'in sistemi, Jean Piaget'nin çocukların mekan kavrayışı ile ilgili teorilerini geliştirmesinde yardımcı olmuştur "Fröbel Spielgaben" basitten karmaşığa doğru

ilerlemekte ve bu da Piaget'in teorisi ile –“topolojik mekan anlayışı”ndan “metrik mekan anlayışı”na geçiş aşaması- paralel olduğunu göstermektedir (Provenzo, 2009, s.93).

Gerçekte, hala Fröbel'in çoğu fikirlerini ve materyallerini kaynaklarını dikkate almadan kullanılmaktadır. Örneğin, erken çocukluk eğitiminde basit bir öğrenme aktivitesi olarak blok oyunu düşünelim. Erken çocukluk dönemi eğitiminde blokların kullanımını geniş bir ölçekte tanıtan Fröbel'di (3.,4.,5. ve 6. oyuncak). Aynı şekilde, en önemli katkılarından olan plaka (yedinci ve on üçüncü Spielgaben) ve örüntü (on dokuzuncu Spielgabe) tanımlaması Tinkertoys denilen sonraki strüktürel tasarım oyuncaklarına benzerdir (Provenzo, 2009, s.88).

4.2.7. Bauhaus oyuncakları

Fröbel'in eğitim sisteminden ve bloklarından etkilenen Walter Gropius bu sisteminin öncüllerini içinde barındıran bir sistemle mimarlık ve sanat okulu-Bauhaus'u- kurmuştur. Her dalda alanınca tanınmış kişilerden oluşan okul için yayınlanan Bauhaus Manifestosu tasarım prensiplerini ve amacını anlatır. Bildiride artık sanatçı ve usta arasında bir fark olmadığı Bauhaus'un asıl amacının tüm yaratıcı disiplinleri bir araya getirip onları bütünü parçası haline getirip, 'bir' yapmak amacı güdüldüğünü ve bu amaçla bütüncül tasarım anlayışı ile mimarlık, heykel ve resim alanlarında eğitimler verilmesi diye belirtir (Gropius, 1919).

Bauhaus temellerini Fröbel'in eğitim sisteminden almasına rağmen çocukların kendi dünyasına odaklandığı pek söylenemez. Zaten 1919'dan itibaren Bauhauses, Weimar Pazar Yeri'nde kendi kendine üretilen oyuncakların yanı sıra daha sonra atölyelerde üretilen çocuk mobilyalarını satmıştır. Özellikle Alma Buscher 1923 'ten bu yana bütün bunların odak noktası olmuştur. Çocuklarının mobilyaları basit, pratik ve çoğunlukla çok fonksiyonlu: oyuncak dolabı, sadece bir saklama yeri değil aynı zamanda oynamak için birkaç kutu da sunarak - dolap kapısındaki bir açılış bile bir tiyatro sahnesi yapmıştır (Boyaki, 2010).

Gropius'dan gelen talep üzerine Alma Buscher, ahşap yapımını değiştirerek ahşaptan çocuk oyuncakları ve faydalı ürünler geliştirmiştir. 1923 yılının önemli Bauhaus sergisi ile bağlantılı olarak, 1923'te Weimar'daki "Haus am Horn" evi inşa edilmiştir. Buscher de "Haus am Horn" evinin prototipinde çocuk odasını ve mobilyalarını tasarlamıştır Bu çocuk odasıyla

Bauhaus çocukların mekan kullanımına dair tasarımlarla gözle görülür bir başarı elde etmiştir (Baumhodd, 2009).

Ayrıca 'Küçük Gemi Yapımı Oyunu' ve bir kukla tiyatrosu gibi çeşitli çocuk oyuncakları da yapmıştır (Müller, 2007). Siedhoff 1933 yılına kadar imal edilen gemi inşa blokları (büyük ve küçük versiyonlar da dahil olmak üzere) oyuncaklar için çeşitli tasarımlar hazırlamıştır. 1925 yılında Alma Siedhoff-Buscher, tasarımlarını ve onlarla ilişkili eğitimsel yaklaşımı tanımlamak için kullanmıştır. "Bauhaus oyuncaklarımız: basit – kafa karıştırmayan net ve tanımlı - çeşitlilik ve stimülasyon, çocukların zihninde kendileri tarafından oluşturulup oluşturulmaması yoluyla yaratılıyor." Basit, renkli yapı taşları, belirli bir modeli yeniden oluşturmak için kullanılmak üzere tasarlanmamıştır. Bunun yerine, kutular üzerinde okunabilecekleri gibi, yeni şeyler icat etmeleri teşvik edilir: "yapı taşları: aynı zamanda dağ olabilen bir gemi - vadi tren, kapısı, hayvanı ve çok daha fazlası" Bu ilercici Alma Siedhoff-Buscher'in çocuklar için tasarladığı oyuncakların farklı şekillerde kombine edilebilirler ve oynarken her amaca uygundurlar - bir koltuk, masa, raf, kutu veya tekerlekli bir vagon.

Şekil 4.28. Küçük Gemi Yapımı Oyunu, 1925.

Kaynak: Erişim adresi: <https://collections.vam.ac.uk/item/O93238/bauhaus-bauspiel-construction-set-siedhoff-buscher-alma/>, Erişim Tarihi:10.09.2017

Çeşitli ahşap geometrik şekillerden oluşan ve belirli bir yönerge olmadan çocuğun aktif bir kullanıcı olarak istediğini yapmasına imkan veren Alma Siedhoff-Buscher tarafından tasarlanan Bauhaus oyuncakları 'Küçük Gemi Yapımı Oyunu' çocuğa istediği mekanı yapması için özgür bırakır.

5. SONUÇ

Çocukluk kavramının aydınlanma çağı ile birlikte toplumsal bir kurgu, kültürel bir icat olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Aynı zamanda değişen toplumsal yapı ile yetişkinden bağımsız bir birey olarak ele alınmaya başlanan çocuğun kendine has bir mekânsal kavrayışının olduğu da yapılan araştırmalar sonucu ortaya konmuştur. Bu farklı anlayışa uygun olarak üretildiği varsayılan yapı oyuncaklarının toplumsallaşma ve kültür taşıyıcılığıyla yakından ilişkili olduğu; dolayısıyla çocukluk kavramının ve oyuncakların değişim sürecinin, sanayileşme, kentleşme, teknolojik ilerlemeler, kapitalizm, tüketim kültürü ve küreselleşme ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

Piaget, bilişsel teorisinde çocuğun kendine has bir mekan kavrayışına sahip olduğu ve mekanı anlamlandırabilmesinin zihinsel gelişiminin birincil şartı olduğunu öne sürer. Bu anlamlandırmayı da en iyi oyuncaklar aracılığı ile yansıtabileceği, geliştirebileceği düşünülse de oyuncak çocuğun zihnindeki mekan kavramını ifade etme şekillerinden sadece birisidir. Çünkü oyunculardan bağımsız olarak çocuğun cinsiyeti, yaşı, içinde bulunduğu sosyoekonomik ve sosyo-kültürel çevre, deneyimleri, genlerinden getirdiği pek çok özellik, onun ne şekilde ve ne düzeyde bir mekansal kavrayışının olduğunun belirleyicileridir. Dolayısıyla oyuncaklar çocukların zihninde mekan kavrayışının kurulma araçlarından biri olarak düşünülebilir; ancak tek araç değildir. Zira spesifik olarak oyuncak diye tanımlanmamış herhangi bir nesne de çocuğun zihninde bir mekan kurma aracına dönüşebilir. Örneğin reel ev mekanında salondaki bir koltuğun yastıkları çocuk için bir mekan kurma aracına dönüşebileceği gibi, topaç ipi aracılığıyla bile çocuk kendine bir alan belirleyip mekan kurabilir. Bu anlamda çocuğun yaratıcılığına ve zihinsel gelişimine de bağlı olarak her tür nesnenin mekan kurma işlevi söz konusu olabilir. Burada önemli olan çocuğun bu nesne veya oyuncakla oynarken mekanın aktif kullanıcısı olarak eylemde bulunup bulunmadığıdır. Bu nedenle, tez kapsamında incelenen yapı oyuncakları içinde çocuğun mekanın aktif kullanıcısı olarak yer aldığı durumlar üzerinde durulmuştur. Mekanı bu oyuncaklar aracılığı ile eylemde bulunan bir özne olarak deneyimleyen çocuk hayal gücünü kullanma konusunda daha özgür hale gelebilir. Mekanın derinlik, yükseklik ve genişlik gibi fiziksel kavranışının yanı sıra, soyut anlamda da neler barındırabileceğine

dair fikir üretebilir hale gelir. Öte yandan yapı oyuncakları setlerinden çıkan yönergeler ile neyi nasıl yapacağını “proje”sine dayanarak öğrenme imkanı, temsiliyet kavrayışının da gelişmesine imkan verir. Çizimden ve metinden alınan direktiflerle ve temsiliyet nesnelerinin “okunması” aracılığıyla mekan kurma pratiği, oyuncağın yönergesiz ve önbilgi edinmeksizin yaratıcı ve özgür kullanılmasından daha bile önemlidir. Tezde bu konu da incelenmeye çalışılmıştır.

Bu iki mekan kurma şekline de imkan tanıyan oyuncaklardan Lego, Minibrix, Bild-O-Brick, Kiddicraft gibi birbirini tekrarlayan modüllerden oluşan yapı oyuncaklarının çocukların mekanın öznesi olarak aktif bir şekilde şekillendirmesine daha çok imkan veren oyuncaklar olduğu söylenebilir. Mekanın öznesi olarak nitelendirdiğim çocuk, kullanıcı olarak eylemlerinin farkında olan ve istediği mekanı oluşturmak için oyuncakların tüm ihtimallerini değerlendirebilme potansiyelini hayata geçirir. Beynin temel işlevlerinden biri olan planlama, programlama ve icra etme üçlüsünü koordineli çalıştırabilme yetisi herşeyden çok mekan kurucu oyuncak aracılığıyla kazanılabilmektedir. Bununsa, çocukluk dönemini de aşan ve tüm yaşamı kapsayan uzanımları vardır. Özellikle “yönerge” metin ve çizimleri aracılığıyla da kullanılabilen oyuncakların mimari yeteneğin gelişmesinde etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, yaratıcılığın ve gelişkin bir mekansal kavrayışın yalnızca oynayan özneye özgürlük ortamı sağlanmasıyla edinilemeyeceği, buna soyut ifadeden somut/mekansal sonuca ulaşma yol ve yöntemlerinin kullanımının öğretilmesinin eşlik etmesi gerektiği düşünülmelidir.

KAYNAKLAR

Adelmean, C., “Over Two Years,What did Froebel say to Pestalozzi?”, *History of Education*, Vol. 29, Sayı. 2, s. 103-105, 2000.

Akarsu, F., “Piaget’ye Göre Çocukta Mekan Kavramının Gelişimi”, *Mimarlık*, Yıl. 22, Sayı. 207, s. 31-33, 1984.

And, M. (1974), *Oyun ve Būgū*, İş Bankası Kūltür Yayınları, İstanbul.

Ariès, P., *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life* (Robert Baldick çev.), Jonathan Cape Ltd, New York, 1962.

Bedford, A., “*The Unofficial LEGO Builder's Guide*”,No Starch Press, San Francisco, 2005.

Berk, Laura E., “*Bilişsel Gelişim: Piagetci, Merkezi Bilgi ve Vygotsky’ci Bakış Açıları*”, *Çocuk Gelişimi* (Ali Dönmez çev.), s. 273-330, İmge Kitabevi, İstanbul, 2013

Bowers, Fredalene B. and Gehring T., “Johann Heinrich Pestalozzi: 18th Century Swiss Educator and Correctional Reformer”, *The Journal of Correctional Education*, Vol. 55, Sayı. 4, s. 306-319, 2004.

Broomhall, S., Imagined Domesticities in Early Modern Dutch Dollhouses, *Parergon Magazine*,Cilt24, No:2, s.47-68, 2007.

Bryan, James E., *Material Culture in Miniature: Historic Dollhouses Reconsidered*, (yayınlanmamış doktora tezi) University of Wisconsin, Maddison, 2003.

Elkind, D., “Dünün, Bugünün, Yarının Çocuğu”, Çocuk ve Toplum: Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler (Demet Öngen çev.), s.35-60, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999.

Erişen Y. ve Güleş F. , Montessori Materyallerinin Tasarım Kalitesi Özelliklerinin Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 287-305, 2007.

Froebel, F., *The Education Of Man* (W. N. Hailmann çev.), D. Appleton and Company, New York, 1908.

Green, John K., *English Toy Theatre*, UK Press, London, 2006.

Groupius W. Bauhaus Manifesto and Program. Weimar , 1919.

Güntürkün, E. , *Yapı Oyuncaklarının Tarihsel ve Yapısal Gelişimi (Lego Örneği ile)*, Y.L. Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Endüstriyel Ürün Tasarımı Ana Sanat Dalı, 2009.

Harley, B. *Constructional Toys*, Shire Album, Sayı: 248, 1990.

Hasol, D., *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yem Yayınları, İstanbul, 2005.

Heiland, H., “Friedrich Fröbel (1782–1852)”, *UNESCO: International Bureau of Education*, Vol. 23, Sayı. 3 / 4, 1993, p. 473–91. ©UNESCO: International Bureau of Education, 1999.

Hendrick, H. “Children and Childhood”, *ReFresh Dergisi*, Sayı. 15, s. 1-4, 1992.

Huizinga, J., *Homo Ludens-Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.

James, A. (2001). 'Yeni' çocukluk sosyolojisinde sorunlar, yaklaşımlar ve pratikler (E. Gül Kapçı, Çev.). Onur, B. (Ed.), 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi içinde (27-36). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Mcatte, C., “The Elements of Toy Towns”, N. Olsberg (ed.), *La Ville En Jeux/ Toy Town* içinde, s. 15-40, Canadian Centre for Architecture, Canada, 1997.

Montessori, M., *Çocuk Eğitimi Montessori Metodu*, (Güler Yücel, Çev.), Özgür Yayınları, İstanbul, 1995.

Montessori, M., *Çocuğun Keşfi*, (Okhan Gündüz çev.), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2016.

Niemann, H. *Oyuncağın Gelişim Tarihi*, Çev. Bekir Onur, 1991, s.55-61.

Olsberg, N., *La Ville En Jeux/ Toy Town*, Canadian Centre for Architecture, Canada, 1997.

Onur, B., *Oyuncaklı Dünya*, Dost Kitabevi, Ankara, 2002.

Onur, B. Tarih Boyunca Oyun ve Oyuncaklar, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:25, Sayı:2, Ankara, 1992, s.36

Onur, B., *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005

Piaget, J. and B. Inhelder, *The Child’s Conception of Space* (F.J. Langdon and J.L. Lunzer çev.), Routledge, London, 1997.

Piaget, J., *The Child’s Conception of Time* (A.J.Pomerans çev.), Ballantine Books, Newyork, 1971.

Provenzo, Eugene F., “Friedrich Froebel’s Gifts: Connecting the Spiritual and Aesthetic to the Real World of Play and Learning”, *American Journal of Play by the Board of Trustees of the University of Illinois*, Summer, s. 85-99, 2009.

Rousseau, Jean J., *Émile*, (Yaşar Avunç çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Smithson, P., “Toy Towns...Cradles of Authenticity”, *La Ville En Jeux/ Toy Town* içinde, s. 7-14, Canadian Centre for Architecture, Canada, 1997.

Speaight, G., *Juvenile Drama, the History of the English Toy Theatre*, Macdonald and Co, London, 1946.

Şirin, M.R., *Çocuk edebiyatı kültürü “okuma alışkanlığı ve medya sarmalı”*. Kök Yayıncılık, Ankara, 2007.

Tez, Z. , *Otomatlar-Mekanik Oyuncaklar Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Vale, B. and R., *Architecture on the Carpet: The Curious Tale of Construction Toys and the Genesis of Modern Buildings*, Thomas and Hudson, New York, 2013.

Yavuzer, H. *Ana-Baba ve Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

Yılmaz, G., *Çocukta Mekan Algısının Gelişiminde Masalın Etkisi/Önemi*, Y.L. Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.

Winnicott, D.W, *Oyun ve Gerçeklik*, (Tuncay Birkan çev.), Metis Yayınları, İstanbul, 1998.